प्रश्न बैंक

नवमी विशिष्ट

2007

माध्यमिक शिक्षा मण्डल भोपाल
मध्यप्रदेश

माध्यमिक शिक्षा मण्डलम्, मध्यप्रदेशः भोपालम्

::: निर्देशनम् :::

यू.के. सामल (आय.ए.एस.) अध्यक्षः, माध्यमिक शिक्षा मण्डलम् म.प्र. भोपालम्

::: मार्गदर्शनम् :::

डी.डी. अग्रवाल (आय.ए.एस.) सचिवः, माध्यमिक शिक्षा मण्डलम् म.प्र. भोपालम्

::: संयोजनम् :::

स्वाति वशिष्ठ, सञ्चालकः, विधोचितम्, माध्यमिक शिक्षा मण्डलम् म.प्र. भोपालम्

::: विषय–समन्वयकः :::

आचार्य ललित तिवारी, सहायक प्राध्यापकः,

विद्योचितम्, माध्यमिक शिक्षा मण्डलम्, म.प्र. भोपालम्

::: लेखनम् :::

विषय–समितिः (संस्कृतम्), माध्यमिक शिक्षा मण्डलम् म.प्र. भोपालम्

::: सम्पादनम् संशोधनञ्च :::

विद्योचित, माध्यमिक शिक्षा मण्डलम् म.प्र. भोपालम्

::: प्राक्कथन :::

इस शैक्षणिक सत्र में नया पाठ्यक्रम प्रारम्भ हुआ है। कक्षा 9 वी एवं 11वी के लिए प्रायः सभी विषयों की नई पुस्तकें तैयार की गई हैं। नए पाठ्यक्रम का अध्यापन एवं अध्ययन अध्यापकों एवं विद्यार्थियों के लिए सुकर हो सके इस दृष्टि से पाठ्यक्रम अध्यापन की रूपरेखा एवं उसके सम्पूर्ण स्वरूप को स्पष्ट करने हेतु संस्कृत विषय कक्षा 9 वी (विशिष्ट) की यह प्रश्न–बैंक विषय विशेषज्ञों की समिति ने अत्यल्प समय में तैयार की है।

प्रस्तुत प्रश्न–बैंक मे पाठ्यक्रम के मूलस्वरूप एवं उसके प्रत्येक बिन्दु को दृष्टिगत रखते हुए प्रश्नों का निर्माण किया गया है। आशा है इससे शिक्षकों को पाठ्यक्रम अध्यापन की रूपरेखा ज्ञात होगी ही शिक्षार्थी भी लाभान्वित होंगे।

यू. के. सामल
अध्यक्ष
माध्यमिक शिक्षा मण्डल
मध्यप्रदेश भोपाल

:::: **सन्देश** ::::

प्रदेश में लागू हुए नवीन पाठ्यक्रम के अनुरूप गुणवत्तापूर्ण संस्कृतशिक्षण के उद्देश्य की पूर्ति हेतु संस्कृत प्रश्न–बैंक निर्माण की योजना मण्डल की सतत् जागरूकता का परिणाम है, इससे पाठ्यक्रम के अनुरूप संस्कृत अध्यापन को अपेक्षित दिशा मिलेगी एवं विद्यार्थियों को उचित मार्गदर्शन प्राप्त होगा।

प्रश्न–बैंक के निर्माण एवं प्रकाशन पर मेरी अनन्त शुभकामनाएँ।

डी.डी. अग्रवाल
सचिव
माध्यमिक शिक्षा मण्डल
मध्यप्रदेश भोपाल

प्रश्न.1 **(क)उचितविकल्पं चित्वा लिखत –**

(सही विकल्प चुनकर लिखो)

(1) अ,ए,ओ एतेषां वर्णानां संज्ञा अस्ति।

(क) वृद्धिः (ख) गुण (ग) दीर्घः (घ) यण्

(2) 'राजत्येषा' इत्यस्मिन् पदे सन्धिः अस्ति।

(क) यण् (ख) गुण (ग) हल् (घ) पूर्वरूप

(3) वृद्धिसन्धेः उदाहरणम् अस्ति।

(क) इत्यादि (ख) सदैव (ग) गुरुप्रदेशः (घ) विद्यालयः

(4) ''भूर्ध्वम्'' इत्यस्मिन् पदे सन्धिः अस्ति।

(क) यण् (ख) दीर्घः (ग) वृद्धिः (घ) गुण

(5) ''गायकः'' इत्यस्मिन् पदे सन्धिः अस्ति।

(क) पूर्वरूप (ख) पररूप (ग) अयादि (घ) वृद्धिः

(6) प्र+एजते इत्यस्य रूपं भविष्यति।

(क) प्रेजते (ख) प्रैजते (ग) प्रजेते (घ) प्राजते

(7) ''तल्लयः'' इत्यस्मिन् पदे सन्धिः अस्ति।

(क) ष्टुत्वम् (ख) चर्त्वम् (ग) लत्वम् (घ) अनुस्वारः

(8) ''बालश्चलति'' इत्यस्मिन् पदे सन्धिः अस्ति।

(क) व्यञ्जन (ख) विसर्ग (ग) पूर्वरूप (घ) स्वर

(9) दुः+आत्मा इत्यस्य पदस्य रूपं भविष्यति।

(क) दुःआत्मा (ख) दुःखात्मा (ग) दुरात्मा (घ) दुषात्मा

(10) पूर्वरूपसन्धेः उदाहरणम् अस्ति।

(क) भवति (ख) महैश्वर्यम् (ग) हरेऽव (घ) उपोषति

(11) ''सज्जनः'' इत्यस्मिन् पदे अस्ति।

(क) जश्त्वम् (ख) ष्टुत्वम् (ग) श्चुत्वम् (घ) अनुस्वार

(12) ''मनोरथः'' इत्यस्मिन् पदे सन्धिः अस्ति।

(क) विसर्ग (ख) व्यञ्जन (ग) स्वर (घ) अनुस्वार

(13) अयादिसन्धेः उदाहरणम् अस्ति।

(क) भावकः (ख) गङ्गौघः (ग) मध्वरिः (घ) उपोषति

(14) पररूपसन्धेः उदाहरणम् अस्ति

(क) सच्चित् (ख) तल्लयः (ग) उपोषति (घ) मनोरथः

(15) विसर्गसन्धेः उदाहरणम् अस्ति।

(क) जगदीशः (ख) तट्टीका (ग) उत्साहः (घ) मनोरथः

(16) यण्–सन्धेः उदाहरणम् अस्ति।

(क) अत्याचारः (ख) भानूष्णः (ग) मनोहरः (घ) महर्षिः

(17) गुणसन्धेः उदाहरणम् अस्ति।

(क) धर्मेशः (ख) नयनम् (ग) उल्लासः (घ) आरब्धम्

(18) ''पवनः'' इत्यस्मिन् पदे सन्धिः अस्ति।

(क) यण् (ख) अयादि (ग) गुण (घ) वृद्धि

(19) वृद्धिसन्धेः उदाहरणम् अस्ति।

(क) सदैव (ख) दुर्गेशः (ग) विद्यानन्दः (घ) महीशः

(20) ''निस्तारः'' इत्यस्य सन्धिविग्रहः भविष्यति–

(क) निस्+तारः (ख) निः+तारः (ग) नि+स्तारः (घ) निस्ता+रः

(21) ''कपीशः'' इत्यस्य पदस्य सन्धिविग्रहः भविष्यति–

(क) कपी+ईशः (ख) कपि+इशः (ग) कपि+ईशः (घ) कपि+शः

(22) ''महर्षिः'' इत्यस्य पदच्छेदः भविष्यति–

(क) महा+ऋषिः (ख) महार्+र्षिः (ग) महर्+ऋषिः (घ) मह+ऋषिः

(23) शै+अकः इत्यस्य रूपं भविष्यति–

(क) शैअकः (ख) शैकः (ग) शायकः (घ) शावकः

(24) हिम+अचलः इत्यस्य रूपं भविष्यति–

(क) हिमाञ्चलः (ख) हिमचलः (ग) हिमाचलः (घ) हिमअचलः

(25) आ,ऐ,औ इत्येतेषां वर्णानां संज्ञा अस्ति –

(क) गुण (ख) वृद्धिः (ग) अयादि (घ) दीर्घः

(26) सुधी+उपासयः इत्यस्य रूपं भविष्यति–

(क) सुधिउपास्यः (ख) सुध्धुपास्यः (ग) सुध्युपास्यः (घ) सुद्धुपास्यः

(27) ग्रीष्म+ऋतुः इत्यस्य रूपं भविष्यति–

(क) ग्रीष्मर्तुः (ख) ग्रीष्मार्तुः (ग) ग्रीष्मऋतुः (घ) ग्रीष्मतुः

(28) ''महौषधिः'' इत्यस्य पदस्य सन्धिविग्रहः भविष्यति–

(क) महौ+षधिः (ख) महा+औषधिः (ग) मह+औषधिः (घ) महौष+धिः

(29) ''सुबन्तः'' इत्यस्य पदस्य सन्धिविग्रहः भविष्यति–

(क) सुब+अन्तः (ख) सुब्+अन्तः (ग) सुप्+अन्तः (घ) सु+बन्तः

(30) ''उल्लासः'' इत्यस्य पदस्य सन्धिविग्रहः भविष्यति–

(क) उत्+लासः (ख) उल्+लासः (ग) उल्ला+सः (घ) उल्ला+सः

प्र.1**(ख)उचितविकल्पं चित्वा लिखत –**

(सही विकल्प चुनकर लिखो)

1. प्रायेण उभयपदार्थप्रधानः भवति–

(क) द्वन्द्वः (ख) द्विगुः (ग) कर्मधारयः (घ) बहुब्रीहिः

2. यथाशक्तिः इत्यस्मिन् पदे समासः अस्ति।

(क) कर्मधारयः (ख) तत्पुरुषः (ग) अव्ययीभावः (घ) द्वन्द्वः

3. राजपुत्रः इत्यस्मिन् पदे समासः अस्ति।

(क) सप्तमी तत्पुरुषः(ख) षष्ठी तत्पुरुषः (ग) तृतीया तत्पुरुषः (घ) पञ्चमी तत्पुरुषः

4. यत्र प्रथमपदसङ्ख्यावाची भवति तत्र समासः भवति–

(क) द्वन्द्वः (ख) कर्मधारयः (ग) तत्पुरुषः (घ) द्विगुः

5. तृतीया तत्पुरुषस्योदाहरणम् अस्ति–

(क) बाणहतः (ख) परोपकारः (ग) जलमग्नः (घ) चौरभयम्

6. प्रायेण उत्तरप्रदार्थप्रधानः भवति–

(क) द्वन्द्वः (ख) तत्पुरुषः (ग) द्विगुः (घ) अव्ययीभावः

7. ''पापमुक्तः'' इत्यस्मिन् पदे समासः अस्तिः–

(क) कर्मधारयः (ख) अव्ययीभावः (ग) तत्पुरुषः (घ) द्विगुः

8. प्रायेण अन्यप्रदार्थप्रधानः भवति–

(क) अव्ययीभावः (ख) द्विगुः (ग) द्वन्द्वः (घ) कर्मधारयः

9. ''उपगङ्गम्'' इत्यस्मिन् पदे समासः अस्ति–

(क) अव्ययीभावः (ख) द्वन्द्वः (ग) तत्पुरुषः (घ) द्विगुः

10. प्रायेण अन्यप्रदार्थप्रधानः भवति–

(क) कर्मधारयः (ख) बहुब्रीहिः (ग) अव्ययीभावः (घ) द्विगुः

11. ''दशाननः'' इत्यस्मिन् पदे समासः अस्ति–

(क) द्विगुः (ख) बहुब्रीहिः (ग) कर्मधारयः (घ) तत्पुरुषः

12. ''द्वन्द्व'' समासस्योदाहरणम् अस्ति–

(क) चन्द्रशेखरः (ख) महापुरुषः (ग) पितरौ (घ) घनश्यामः

13. ''रामलक्ष्मणौ'' इत्यस्मिन् पदे समासः अस्ति–

(क) द्वन्द्वः (ख) तत्पुरुषः (ग) द्विगुः (घ) बहुब्रीहिः

14. चतुर्थी तत्पुरुषस्योदाहरणमस्ति–

(क) ज्ञानशून्यः (ख) भूतबलिः (ग) परोपकारः (घ) ग्रामगतः

15. ''भयप्राप्तः'' इत्यस्मिन् पदे समासः अस्ति–

(क) द्वन्द्वः (ख) द्विगुः (ग) तत्पुरुषः (घ) बहुब्रीहिः

16. ''जलमग्नः'' इत्यस्मिन् पदे समासः अस्ति–

(क) सप्तमी तत्पुरुषः (ख) द्वितीया तत्पुरुषः (ग) तृतीया तत्पुरुषः(घ) पञ्चमी तत्पुरुषः

17. ''हरित्रातः'' इत्यस्मिन् पदे समासः अस्ति–

(क) सप्तमी तत्पुरुषः (ख) द्वितीया तत्पुरुषः (ग) तृतीया तत्पुरुषः(घ) पञ्चमी तत्पुरुषः

18. ''पुत्रहितम्'' इत्यस्मिन् पदे समासः अस्ति–

(क) सप्तमी तत्पुरुषः (ख) द्वितीया तत्पुरुषः (ग) तृतीया तत्पुरुषः(घ) चतुर्थी तत्पुरुषः

19. ''दानपात्रम्'' इत्यस्मिन् पदे समासः अस्ति–

(क) सप्तमी तत्पुरुषः (ख) द्वितीया तत्पुरुषः (ग) तृतीया तत्पुरुषः(घ) चतुर्थी तत्पुरुषः

20. ''रोगमुक्तः'' इत्यस्मिन् पदे समासः अस्ति–

(क) सप्तमी तत्पुरुषः (ख) पञ्चमी तत्पुरुषः (ग) तृतीया तत्पुरुषः(घ) चतुर्थी तत्पुरुष

21. ''अक्षशौण्डः'' इत्यस्मिन् पदे समासः अस्ति–

(क) सप्तमी तत्पुरुषः (ख) पञ्चमी तत्पुरुषः (ग) तृतीया तत्पुरुषः(घ) चतुर्थी तत्पुरुष

22. ''नरपतिः'' इत्यस्मिन् पदे समासः अस्ति–

(क) सप्तमी तत्पुरुषः (ख) पञ्चमी तत्पुरुषः (ग) षष्ठी तत्पुरुषः(घ) चतुर्थी तत्पुरुष

23. ''कार्यकुशलः'' इत्यस्मिन् पदे समासः अस्ति–

(क) सप्तमी तत्पुरुषः (ख) पञ्चमी तत्पुरुषः (ग) तृतीया तत्पुरुषः(घ) चतुर्थी तत्पुरुष

24. अधोलिखितेषु कस्मिन् पदे तत्पुरुषसमासः नास्ति –

(क) देवपुरुषः (ख) रणकुशलः (ग) दानपात्रम् (घ) परमेश्वरः

25. अधोलिखितेषु कर्मधारयस्योदाहरणम् अस्ति –
(क) वचनधूर्तः (ख) घनश्यामः (ग) रथाश्वम् (घ) अब्राह्मणः
26. ''महात्मा'' इत्यस्मिन् पदे समासः अस्ति–
(क) द्वन्द्वः (ख) द्विगुः (ग) कर्मधारयः (घ) बहुब्रीहिः
27. ''हरिहरौ'' इत्यस्मिन् पदे समासः अस्ति–
(क) द्वन्द्वः (ख) द्विगुः (ग) कर्मधारयः (घ) बहुब्रीहिः
28. ''पाणिपादम्'' इत्यस्मिन् पदे समासः अस्ति–
(क) द्वन्द्वः (ख) द्विगुः (ग) कर्मधारयः (घ) बहुब्रीहिः
29. ''अष्टाध्यायी'' इत्यस्मिन् पदे समासः अस्ति–
(क) द्वन्द्वः (ख) द्विगुः (ग) कर्मधारयः (घ) बहुब्रीहिः
30. ''त्रिलोकी'' इत्यस्मिन् पदे समासः अस्ति–
(क) द्वन्द्वः (ख) द्विगुः (ग) कर्मधारयः (घ) बहुब्रीहिः

प्रश्न 2.**उचित विकल्पं चित्वा लिखत–**
(सही विकल्प चुनकर लिखो–)

1. लोट्लकारस्योदाहरणम् अस्ति–
(क) पठिष्यामि (ख) अपठत् (ग) पठामि (घ) पठतु
2. लृट्लकारस्योदाहरणम् अस्ति–
(क) अभवत् (ख) भवति (ग) भविष्यामि (घ) भवेयम्
3. ''दास्यामि'' इत्यस्मिन् पदे लकारः अस्ति–
(क) लट्लकारः (ख) लृट्लकारः (ग) लोट्लकारः (घ) लङ्लकारः
4. ''करोतु'' इत्यस्मिन् पदे धातुः अस्ति–
(क) कृ (ख) क्त्वा (ग) क्रीड् (घ) क्रीत्
5. लोट्लकारे उत्तमपुरुषे पठ्-धातोः रूपं भविष्यति–
(क) पठामि (ख) पठिष्यामि (ग) अपठम् (घ) पठानि
6. ''हसतम्'' इत्यस्मिन् पदे कः लकारः अस्ति–
(क) लट्लकारः (ख) लोट्लकारः (ग) लङ्लकारः (घ) लृट्लकारः
7. ''गच्छेत्'' इत्यस्मिन् पदे कः पुरुषः अस्ति–
(क) अन्यपुरुषः (ख) उत्तमपुरुषः (ग) मध्यमपुरुषः (घ)सत्पुरुषः
8. पा धातोः लृट्लकारे अन्यपुरुष-एकवचने रूपं भविष्यति–
(क) पिबिष्यति (ख) पास्यति (ग) अपिबत् (घ) पिबतु
9. गम् धातोः लृट्लकारे अन्यपुरुष-एकवचने रूपं भविष्यति–
(क) गच्छिष्यति (ख) गमिष्यति (ग) अगच्छत् (घ) गमिष्यन्ति
10. ''अभजत्'' इत्यस्मिन् पदे धातुः अस्ति–
(क) भाज् (ख) अभ् (ग) जत् (घ) भज्

11. हस् धातोः लट्लकारे उत्तमपुरुषे एकवचने रूपं भविष्यति–
(क) हसामि (ख) अहसत् (ग) हसतु (घ) हसिष्यामि

12. ''गच्छेः'' इत्यस्मिन् पदे धातुः अस्ति–

(क) गच्छ् (ख) गम् (ग) ग्राम् (घ) धाम्

13. ''पचतु'' इत्यस्मिन् पदे धातुः अस्ति–

(क) पा (ख) पच् (ग) पठ् (घ) पत्

14. ''हसेत्'' इत्यस्मिन् पदे पुरुषः अस्ति–

(क) अन्यपुरुषः (ख) उत्तमपुरुषः (ग) मध्यमपुरुषः (घ)सत्पुरुषः

15. ''भवन्ति'' इत्यस्मिन् पदे वचनम् अस्ति–

(क) एकवचनम् (ख) बहुवचनम् (ग) द्विवचनम् (घ) अन्यवचनम्

(16) आत्मनेपदी–धातुः अस्ति–

(क) भू (ख) दृश् (ग) पच् (घ) लभ्

(17) उभयपदी–धातुः अस्ति–

(क) सेव् (ख) नी (ग) पच् (घ) पा

(18) अधोलिखितेषु–परस्मैपदी धातुः अस्ति–

(क) वृध् (ख) ह्र (ग) वृत् (घ) पा

(19) ''हरिष्ये'' इत्यस्मिन् पदे लकारः अस्ति–

(क) लट्लकारः (ख) लृट्लकारः (ग) लोट्लकारः (घ) लङ्लकारः

(20) पा+ लृट्लकारस्योदाहरणम् अस्ति–

(क) पिबति (ख) पास्यति (ग) अपिबत् (घ) पिबेत्

(21) ''नयतु'' इत्यस्मिन् पदे धातुः अस्ति–

(क) नी (ख) नय (ग) नै (घ) नीय्

(22) ''भवेः'' इत्यस्मिन् पदे लकारः अस्ति–

(क) लट्लकारः (ख) लोट्लकारः (ग) विधिलिङ्लकारः(घ) लङ्लकारः

(23) ''पश्यति'' इत्यस्मिन् पदे धातुः अस्ति–

(क) पश् (ख) पश्य् (ग) दृश् (घ) पा

(24) ''द्रक्ष्यति'' इत्यस्मिन् पदे धातुः अस्ति–

(क) दृश् (ख) द्रक्ष् (ग) द्रश् (घ) द्रश्य्

(25) ''पक्ष्यति'' इत्यस्मिन् पदे लकारः अस्ति–

(क) लोट्लकारः (ख) लट्लकारः (ग) लृट्लकारः (घ) लङ्लकारः

(26) ''लप्स्यते'' इत्यस्मिन् पदे धातुः अस्ति–

(क) लप् (ख) लभ् (ग) लप्स (घ) लप्स्य

(27) अधोलिखितेषु कः शब्दः लोट्लकारस्य नास्ति –

(क) लभस्व (ख) पिब (ग) भव (घ) पिबेः

(28) ''पश्यामि'' इत्यस्मिन् पदे धातुः अस्ति–

(क) दृश् (ख) पश्य (ग) पच् (घ) पा

(29) ''सेवेत'' इत्यस्मिन् पदे लकारः अस्ति–

(क) विधिलिङ्लकारः(ख) लोट्लकारः (ग) लङ्लकारः (घ) लट्लकारः

प्र.2(ख)(1) ''अभितः'' इत्यस्य योगे विभक्तिः भवति –

(क) प्रथमा (ख) चतुर्थी (ग) द्वितीया (घ) तृतीया

(2) ''रामे'' इत्यस्मिन् पदे विभक्तिः अस्ति –

(क) सप्तमी (ख) षष्ठी (ग) पञ्चमी (घ) तृतीया

(3) ''रमा'' शब्दस्य तृतीया विभक्तिरूपं भविष्यति–

(क) रमाम् (ख) रमायाः (ग) रमया (घ) रमायाम्

(4) ''रमायै'' इत्यस्मिन् पदे विभक्तिः अस्ति –

(क) द्वितीया (ख) तृतीया (ग) चतुर्थी (घ) पञ्चमी

(5) ''साधवे'' इत्यस्मिन् पदे विभक्तिः अस्ति –

(क) द्वितीया (ख) तृतीया (ग) चतुर्थी (घ) पञ्चमी

(6) ''कवौ'' इत्यस्मिन् पदे विभक्तिः अस्ति –

(क) सप्तमी (ख) तृतीया (ग) चतुर्थी (घ) षष्ठी

(7) ''साधूनाम्'' इत्यस्मिन् पदे विभक्तिः अस्ति –

(क) सप्तमी (ख) षष्ठी (ग) चतुर्थी (घ) पञ्चमी

(8) ''पितृषु'' इत्यस्मिन् पदे विभक्तिः अस्ति –

(क) सप्तमी (ख) तृतीया (ग) चतुर्थी (घ) पञ्चमी

(9) ''नाम्नः'' इत्यस्मिन् पदे विभक्तिः अस्ति –

(क) षष्ठी (ख) तृतीया (ग) चतुर्थी (घ) पञ्चमी

(10) ''राज्ञा'' इत्यस्मिन् पदे विभक्तिः अस्ति –

(क) द्वितीया (ख) तृतीया (ग) चतुर्थी (घ) पञ्चमी

(11) ''राजानः'' इत्यस्मिन् पदे विभक्तिः अस्ति –

(क) द्वितीया (ख) तृतीया (ग) चतुर्थी (घ) पञ्चमी

(12) ''राज्ञाम्'' इत्यस्मिन् पदे विभक्तिः अस्ति –

(क) द्वितीया (ख) तृतीया (ग) चतुर्थी (घ) पञ्चमी

(13) ''भवति'' इत्यस्मिन् पदे विभक्तिः अस्ति –

(क) द्वितीया (ख) तृतीया (ग) चतुर्थी (घ) पञ्चमी

(14) ''तस्मै'' इत्यस्मिन् पदे विभक्तिः अस्ति –

(क) द्वितीया (ख) तृतीया (ग) चतुर्थी (घ) पञ्चमी

(15) ''मह्यम्'' इत्यस्मिन् पदे विभक्तिः अस्ति –

(क) द्वितीया (ख) तृतीया (ग) चतुर्थी (घ) पञ्चमी

(16) मम............सुरेशः अस्ति। उचितविभक्तिपदं चित्वा वाक्यपूर्तिं कुरुत

(क) नाम्नः (ख) नाम (ग) नामः (घ) नाम्नी

(17) बालिकाः................क्रीडन्ति। उचितविभक्तिपदं चित्वा वाक्यपूर्तिं कुरुत

(क) उद्यानम् (ख) उद्याने (ग) उद्यानेभ्यः (घ) उद्यानयोः

(18) दुग्धं................रोचते। उचितविभक्तिपदं चित्वा वाक्यपूर्तिं कुरुत

(क) विशालायै (ख) विशालाम् (ग) विशालायाम् (घ) विशालया

(19) ....उपर्युपरि खगाः सन्ति। उचितविभक्तिपदं चित्वा वाक्यपूर्तिं कुरुत

(क) वृक्षस्य (ख) वृक्षेषु (ग) वृक्षाणां (घ) वृक्षम्

(20) बालकः................पतति। उचितविभक्तिपदं चित्वा वाक्यपूर्तिं कुरुत
(क) अश्वात् (ख) अश्वम् (ग) अश्वः (घ) अश्वस्य
(21) ....वेदान्तः श्रेष्ठः अस्ति। उचितविभक्तिपदं चित्वा वाक्यपूर्तिं कुरुत
(क) छात्राय (ख) छात्रम् (ग) छात्रेषु (घ) छात्रेण
(22) ....नमः। उचितविभक्तिपदं चित्वा वाक्यपूर्तिं कुरुत
(क) शिव (ख) शिवेन (ग) शिवाय (घ) शिवात्
(23) ....मोदकं रोचते। उचितविभक्तिपदं चित्वा वाक्यपूर्तिं कुरुत
(क) गणेशम् (ख) गणेशाय (ग) गणेशस्य (घ) गणेशात्
(24) पिता................सह हट्टं गच्छति। उचितविभक्तिपदं चित्वा वाक्यपूर्तिं कुरुत
(क) पुत्रेण (ख) पुत्रस्य (ग) पुत्राय (घ) पुत्रम्
(25) ....हीनः पशुसमानः भवति। उचितविभक्तिपदं चित्वा वाक्यपूर्तिं कुरुत
(क) ज्ञानम् (ख) ज्ञानाय (ग) ज्ञानेन (घ) ज्ञानस्य

प्र.3 **शुद्धवाक्यानां समक्षम् ''आम्'' अशुद्धवाक्यानां समक्षं ''न'' इति लिखत –**
(शुद्धवाक्यों के सामने ''आम्' हाँ तथा अशुद्धवाक्यों के सामने ''न'' नहीं लिखो–)
(1) इदं सर्वम् ईशावास्यम्।
(क) आम् (ख) न
(2) सत्यस्य मुखं हिरण्मयेन पात्रेण न अपिहितम्।
(क) आम् (ख) न
(3) मे मनः शिवसङ्ल्पमस्तु।
(क) आम् (ख) न
(4) विष्णुशर्मा हितोपदेशस्य रचयिता।
(क) आम् (ख) न
(5) अविवेकः परमापदां पदम्
(क) आम् (ख) न
(6) क्रियां सहसा विदधीत।
(क) आम् (ख) न
(7) आश्रमवासिषु परुषवचनं प्रयोज्यम्।
(क) आम् (ख) न
(8) महाकविभासेन स्वप्नवासवदत्तम् विरचितम्।
(क) आम् (ख) न
(9) न्यासस्य रक्षणं दुःखम्।
(क) आम् (ख) न
(10) अत्यल्पकालस्य विचारः महाभारते अस्ति।
(क) आम् (ख) न

(11) पतङ्गस्योदये पुण्डरीकं न विकसति।
(क) आम् (ख) न

(12) हिमरश्मावुद्गते चन्द्रकान्तः द्रवति।
(क) आम् (ख) न
(13) तरवः फलोद्गमैः नम्राः भवन्ति।
(क) आम् (ख) न
(14) सत्पुरुषाः समृद्धिभिः उद्धताः भवन्ति।
(क) आम् (ख) न
(15) दुःखं सुखान्यनुभूय शोभते।
(क) आम् (ख) न
(16) शिक्षा वेदपुरुषस्य पादौ अस्ति।
(क) आम् (ख) न
(17) छन्दः वेदपुरुषस्य पादौ अस्ति।
(क) आम् (ख) न
(18) मुखं व्याकरणं स्मृतम्।
(क) आम् (ख) न
(19) ''कादम्बरी'' बाणभट्टेन रचिता।
(क) आम् (ख) न
(20) आश्रमस्य मध्यभागे जाबालिः आसीत्।
(क) आम् (ख) न
(21) महामुनीनां नामग्रहणान्यपि पुण्यानि हि।
(क) आम् (ख) न
(22) चाणक्यः चन्द्रगुप्तस्य उपाधिः आसीत्।
(क) आम् (ख) न
(23) कौटिल्यः चप्द्रगुप्तस्य शिष्यः आसीत्।
(क) आम् (ख) न
(24) प्रताप–विजयः महाकाव्यम् अस्ति।
(क) आम् (ख) न
(25) प्रतापसिंहः परताप–नाशकः अस्ति।
(क) आम् (ख) न
(26) सर्वभूतहितसाधनं मानवस्य परमं लक्ष्यम्।
(क) आम् (ख) न
(27) अयं निजः परोवेति गणना उदारचरितानाम्।
(क) आम् (ख) न
(28) यक्षः इन्द्रः आसीत्।
(क) आम् (ख) न
(29) ब्रह्ममणः जिता असुराः।
(क) आम् (ख) न
(30) पिता प्रजापतेः मूर्तिः।
(क) आम् (ख) न

(31) प्राणायामः परं तपः।

(क) आम् (ख) न

(32) मनः स्नानेन शुद्ध्यति।

(क) आम् (ख) न

(33) अमेध्यात् काञ्चनं न ग्राह्यम्।

(क) आम् (ख) न

(34) हितोपदेशस्य रचयिता नारायणपण्डितः अस्ति।

(क) आम् (ख) न

(35) द्वीपः काष्ठप्रचुरः आसीत्।

(क) आम् (ख) न

(36) मध्यप्रदेशस्य परिधानं विमलम् अस्ति।

(क) आम् (ख) न

(37) हर्षचरितम् ग्रन्थम् श्रीहर्षेण विरचितम्।

(क) आम् (ख) न

(38) गणदासहरदत्तौ शिष्यौ आस्ताम्।

(क) आम् (ख) न

(39) ''मालविकाग्निमित्रम्'' खण्डकाव्यम् अस्ति।

(क) आम् (ख) न

(40) मनः भूतिकर्मसु योक्तव्यम्।

(क) आम् (ख) न

(41) अन्नं वै ब्रह्म।

(क) आम् (ख) न

(42) अन्नं निन्द्यात्।

(क) आम् (ख) न

(43) आनन्दः ब्रह्म अस्ति।

(क) आम् (ख) न

(44) आनन्देन जातानि जीवन्ति।

(क) आम् (ख) न

(45) अन्नवानन्नादो भवति।

(क) आम् (ख) न

(46) अन्नं परिचक्षीत।

(क) आम् (ख) न

(47) आकाशे पृथिवी प्रतिष्ठिताम्

(क) आम् (ख) न

(48) शान्तिं योगेन विन्दति।

(क) आम् (ख) न

(49) पुरुषम् अष्टौगुणाः दीपयन्ति।

(क) आम् (ख) न

(50) धीराः न्यायात्पथः पदं प्रविचलन्ति।
(क) आम् (ख) न

प्र.4 **उचितविकल्पेन सूक्तिं पूरयत –**
(सही विकल्प से सूक्ति की पूर्ति करो–)

(1) ....हि निश्चितधियां क्व न सिद्धिमेति।
(शस्त्रं / शास्त्रं / यज्ञं)
(2) ....यन्नवतामुपैति तदेवरूपं रमणीयतायाः।
(कणे–कणे / क्षणे–क्षणे / पले–पले)
(3) बुद्धिर्यस्य बलं तस्य.......कुतो बलम्।
(सुबुद्धेस्तु / दुर्बुद्धेस्तु / निर्बुद्धेस्तु)
(4) आत्मनः प्रतिकूलानि.........न समाचरेत्।
(परेषां / सर्वेषां / एतेषां)
(5) सहसा विदधीत न...........परमापदां पदम्।
(क्रियामविवेकः / वाचामविवेकः / विद्यामविवेकः)
(6) मनस्वी कार्यार्थी न.........दुःखं न च सुखम्।
(मानयति / पालयति / गणयति)
(7) न्याय्यात्पथः प्रविचलन्ति पदं न...................।
(वीराः / क्रूराः / धीराः)
(8) सतां हि सन्देहपदेषु........प्रमाणमन्तःकरणप्रवृत्तयः।
(कार्येषु / वस्तुषु / नगरेषु)
(9) ....हि कर्त्तव्यः प्रयत्नं पुरुषः सदा।
(कार्येषु / स्त्रीषु / गुणेषु)
(10) सुलभा रम्यता लोके दुर्लभं हि................।
(गुणार्जनम् / दुर्गणार्जनम् / आत्मगुणार्जनम्)
(11) तेजसां हि न............समीक्ष्यते।
(गुरुः / आयुः / वयः)
(12) सतां............सङ्गः कथमपि हि पुण्येन भवति।
(गुरुभिः / सद्भिः / विद्वद्भिः)
(13) तीर्थोदकं च............नाऽन्यतः शुद्धिमर्हतः।
(गुरुश्च / वायुश्च / वह्निश्च)
(14) सत्कारो हि नाम सत्कारेण प्रतीष्ट...................।
(मोहमुत्पादयति / प्रीतिमुत्पादयति / क्रोधमुत्पादयति)
(15) प्रद्वेषो...........वा सङ्कल्पादुपजायते।
(मन्यमानो / क्रियमाणो / बहुमानो)

(16) याञ्चा मोघा वरमधिगुणे नाऽधमे....................।
(वक्तुकामा / लब्धकामा / गन्तुकामा)

(17) ....जायेत क्वचिदपि कुमाता न भवति।
(सुपुत्रो / निष्पुत्रो / कुपुत्रो)

(18) सेवाधर्मः.................योगिनाप्यगम्यः।
(अधमगहनो / परमगहनो / वहमगहनो)

प्रश्न 5.**उचितविकल्पं चित्वा लिखत –**
(सही विकल्प चुनकर लिखो)

(1) ''11:45'' इत्यस्य घटिकासमयस्य संस्कृतरूपं भविष्यति
(क) एकादशवादनम् (ख) पादोनद्वादशवादनम्
(ग) सार्द्ध–एकादशवादनम् (घ) द्वाद,वादनम्

(2) ''12:00'' इत्यस्य घटिकासमयस्य संस्कृतरूपं भविष्यति
(क) द्वादशे वादनम् (ख) द्वादशं वादनम्
(ग) द्वादशवादनम् (घ) द्वादशः वादनम्

(3) ''12:15'' इत्यस्य घटिकासमयस्य संस्कृतरूपं भविष्यति
(क) सार्द्धद्वादशवादनम (ख) पादोनद्वादशवादनम्
(ग) सपादद्वादशवादनम् (घ) द्वादशसपादवादनम्

(4) ''9:30'' इत्यस्य घटिकासमयस्य संस्कृतरूपं भविष्यति
(क) नवत्रिंशत्वादनम् (ख) सार्द्धनववादनम्
(ग) पादोननववादनम् (घ) सपादनववादनम्

(5) ''1:15'' इत्यस्य घटिकासमयस्य संस्कृतरूपं भविष्यति
(क) सपादैकवादनम् (ख) एकवादनम्
(ग) दशाधिकैकवादनम् (घ) पादोनैकवादनम्

(6) ''4:30'' इत्यस्य घटिकासमयस्य संस्कृतरूपं भविष्यति
(क) सार्द्धचत्वारि वादनम् (ख) चतुर्वादनम्
(ग) चत्वारिसार्द्धवादनम् (घ) सार्द्धचतुर्वादनम्

(7) ''3:00'' इत्यस्य घटिकासमयस्य संस्कृतरूपं भविष्यति
(क) त्रिषु वादनम् (ख) त्रिवादनम्
(ग) त्रयःवादनम् (घ) तिस्रःवादनम्

(8) ''1:00'' इत्यस्य घटिकासमयस्य संस्कृतरूपं भविष्यति
(क) एकैकवादनम् (ख) एकवादनम्
(ग) एकःवादनम् (घ) एकावादनम्

(9) ''2:00'' इत्यस्य घटिकासमयस्य संस्कृतरूपं भविष्यति
(क) द्विवादनम् (ख) द्वा वादनम्
(ग) द्वे वादनम् (घ) द्वौ वादनम्।

(10) ''7:15'' इत्यस्य घटिकासमयस्य संस्कृतरूपं भविष्यति
(क) सपाद्सप्तवादनम् (ख) सप्तवादनम्

(ग) सार्द्धसप्तवादनम् (घ) पादोनसप्तवादनम्।

(11) ''8:00'' इत्यस्य घटिकासमयस्य संस्कृतरूपं भविष्यति

(क) अष्टौवादनम् (ख) पादोनअष्टवादनम्

(ग) अष्टवादनम् (घ) अष्टःवादनम्।

(12) ''2:45'' इत्यस्य घटिकासमयस्य संस्कृतरूपं भविष्यति

(क) सार्द्धद्विवादनम् (ख) पादोनद्विवादनम्

(ग) सपाद्द्विवादनम् (घ) पादोनत्रिवादनम्।

(13) ''7:30'' इत्यस्य घटिकासमयस्य संस्कृतरूपं भविष्यति

(क) सप्तवादनम् (ख) सप्तत्रिंशत्वादनम्

(ग) सार्द्धसप्तवादनम् (घ) सपाद्सप्तवादनम्।

(14) ''6:45'' इत्यस्य घटिकासमयस्य संस्कृतरूपं भविष्यति

(क) षड्वादनम् (ख) सपादषड्वादनम्

(ग) पादोनसप्तवादनम् (घ) पादोनषड्वादनम्।

(15) ''10:00'' इत्यस्य घटिकासमयस्य संस्कृतरूपं भविष्यति

(क) दशवादनम् (ख) दशमःवादनम्

(ग) दशमीवादनम् (घ) दशावादनम्।

(16) ''9:45'' इत्यस्य घटिकासमयस्य संस्कृतरूपं भविष्यति

(क) सपाद्नववादनम् (ख) सार्द्धनववादनम्

(ग) पादोननववादनम् (घ) पादोनदशवादनम्।

(17) ''8:45'' इत्यस्य घटिकासमयस्य संस्कृतरूपं भविष्यति

(क) सपाद्–अष्टवादनम् (ख) पादोन–अष्टवादनम्

(ग) पादोननववादनम् (घ) सपादनववादनम्।

(18) ''4:30'' इत्यस्य घटिकासमयस्य संस्कृतरूपं भविष्यति

(क) सार्द्धचतुर्वादनम् (ख) सार्द्धचत्वारि वादनम्

(ग) सार्द्धचतस्रः वादनम् (घ) चत्वारित्रिंशत्वादनम्।

(19) ''1:45'' इत्यस्य घटिकासमयस्य संस्कृतरूपं भविष्यति

(क) सपादैकवादनम् (ख) पादोनैकवादनम्

(ग) पादोनद्विवादनम (घ) सार्द्धैकवादनम्।

(20) ''पादोनैकादशवादनम्'' इत्यस्य संस्कृतसमयस्य अङ्करूपं भविष्यति –

(क) 11:15 (ख) 12:15 (ग) 10:15 (घ) 10:45

(21) ''पादोन–अष्टवादनम्'' इत्यस्य संस्कृतसमयस्य अङ्करूपं भविष्यति –

(क) 7:45 (ख) 8:15 (ग) 8:45 (घ) 8:10

(22) ''सपादनववादनम्'' इत्यस्य संस्कृतसमयस्य अङ्करूपं भविष्यति –

(क) 8:45 (ख) 9:45 (ग) 9:15 (घ) 9:30

(23) ''सार्द्धैकवादनम्'' इत्यस्य संस्कृतसमयस्य अङ्करूपं भविष्यति –

(क) 12:30 (ख) 1:30 (ग) 1:15 (घ) 1:45

(24) ''सपादद्विवादनम्'' इत्यस्य संस्कृतसमयस्य अङ्करूपं भविष्यति –

(क) 2:15 (ख) 2:45 (ग) 1:45 (घ) 2:30

(25) ''सपादपञ्चवादनम्'' इत्यस्य संस्कृतसमयस्य अङ्करूपं भविष्यति –

(क) 5:15 (ख) 5:45 (ग) 4:45 (घ) 5:30

(26) ''सार्द्धनववादनम्'' इत्यस्य संस्कृतसमयस्य अङ्करूपं भविष्यति –

(क) 9:15 (ख) 10:15 (ग) 10:30 (घ) 9:30

(27) ''सार्द्धषड्वादनम्'' इत्यस्य संस्कृतसमयस्य अङ्करूपं भविष्यति –

(क) 6:15 (ख) 6:30 (ग) 6:45 (घ) 5:30

(28) ''पादोनदशवादनम्'' इत्यस्य संस्कृतसमयस्य अङ्करूपं भविष्यति –

(क) 10:45 (ख) 11:45 (ग) 10:15 (घ) 9:45

(29) ''सार्द्धसप्तवादनम्'' इत्यस्य संस्कृतसमयस्य अङ्करूपं भविष्यति –

(क) 6:30 (ख) 7:30 (ग) 7:15 (घ) 7:45

(30) ''पादोनत्रिवादनम्'' इत्यस्य संस्कृतसमयस्य अङ्करूपं भविष्यति –

(क) 3:15 (ख) 2:15 (ग) 2:45 (घ) 3:45

प्र.6 **अधोलिखितप्रश्नानाम् उत्तराणि एकपदेन लिखत –**

(नीचे लिखे प्रश्नों के उत्तर एक शब्द में लिखो –)

(1) कस्याः चरणं वन्दे ?

(2) त्रैलोक्यनाथं शैवाः किम्नाम्ना स्तुवन्ति ?

(3) नैयायिकाः किम्नाम्ना स्तुवन्ति ?

(4) सत्यस्यमुखं केन अपिहितम् ?

(5) जगत्यां सर्वं किम् ?

(6) हितोपदेशस्य रचयिता कः ?

(7) सहसा किं न विदधीत ?

(8) अक्रियमाणस्य कर्तव्यस्य रसः कः पिबति ?

(9) सम्पदः कं वृणुते ?

(10) नकुलं कं व्यापादितवान् ?

(11) पद्मावती कस्य भगिनी आसीत् ?

(12) उदयनः कस्य देशस्य नृपः आसीत् ?

(13) यौगन्धरायणः कः आसीत् ?

(14) दुःखं किम् ?

(15) स्वप्नवासवदत्तम् इत्यस्य नाट्यस्य कः प्रणेता ?

(16) संस्कृतं कस्य भण्डागारः अस्ति ?

(17) त्रुटिः इत्युक्ते कति सेकेण्ड्स ?

(18) हृदयशब्दस्य विकरणं कुत्र उपलभ्यते ?

(19) सुश्रुतेन कति यन्त्राणि प्रयुक्तानि ?

(20) केरलराज्यस्य कस्मिन् ग्रामे लोहदर्पणः निर्मितः भवति ?

(21) कस्मिन् काले छिद्रेष्वनर्थाः बहुली भवन्ति ?

(22) पतङ्गस्योदये किं विकसति ?

(23) अम्भोदाः वसुधां काभिः आर्द्रयन्ति ?

(24) मुखे कीदृशी वाणी भवितव्या ?

(25) सत्पुरुषाः काभिः अनुद्धताः ?

(26) पण्डितेन यत्नतः का अवधार्या ?

(27) दुःखान्यनभूय किं शोभते ?

(28) येभ्यः वस्तूनां स्वरूपज्ञानं भवति ते केन व्यवह्रियन्ते ?

(29) वेदाङ्गानि कति सन्ति ?

(30) शुद्धोच्चारणार्थं कस्य उपयोगः भवति ?

(31) शिक्षा वेदपुरुषस्य किम् अस्ति ?

(32) वेदानां रक्षणार्थं कस्य आवश्यकता वरीवर्ति ?

(33) कल्पशास्त्रं वेदपुरुषस्य कौ भवत: ?

(34) निरुक्ते कति अध्यायाः सन्ति ?

(35) अस्मिन् पाठे कस्य महर्षेः वर्णनं कृतं वर्तते ?

(36) केषां हि नाम ग्रह्णानि अपि पुण्यानि भवन्ति ?

(37) एषः प्रवाहः कस्य रसस्य अस्ति ?

(38) महर्षिजाबालिः केषां निकषोपलः अस्ति ?

(39) महर्षिजाबालिः सत्वस्य कः ?

(40) नृपस्य नाम किम् ?

(41) चन्द्रगुप्तस्य आचार्यः कः ?

(42) चाणक्यप्रणीतग्रन्थस्य नाम किम् ?

(43) शुष्ककलहेन किं बाधते ?

(44) मुद्राराक्षसस्य प्रणेता कः ?

(45) प्रतापसिंहः कस्योपासकः आसीत् ?

(46) परतापनाशकः कः आसीत् ?

(47) प्रतापसिंहः केषां शोक–शोचनः आसीत् ?

(48) प्रतापसिंहस्य क्षणे–क्षणे रतिः कस्मिन् कार्ये आसीत् ?

(49) भारतभू–विभूत्यै का भवतु ?

(50) निजपूर्वजानां प्राणादपि प्रियतरा का ?

(51) सर्वभूतहितसाधनं कस्य लक्ष्यमस्ति ?

(52) अयं निजः परो वेति भावना केषां भवति ?

(53) परहितनाशनं कस्य विनाशं साधयति ?

(54) विश्वधर्मभावनायाः मूलं किम् ?

(55) सहानुभूतिः किं वर्धयति ?

(56) भगवान् देवेभ्यः किं दत्तवान् ?

(57) भगवान् केन रूपेण देवानां पुरः प्रादुर्बभूव ?

(58) यक्षस्य समीपं प्रथमं कः अगच्छत् ?

(59) वायु कः अस्ति ?

(60) केन जिताः असुराः ?

(61) इन्द्रस्य पुरतः का प्रादुर्बभूव ?

(62) अमृतं कस्मात् ग्राह्यम् ?

(63) आचार्यः कस्य मूर्तिः भवति ?

(64) कस्मिन् मुहूर्ते बुद्ध्येत ?

(65) मनः केन शुद्धयति ?

(66) गुरुगता विद्यां कः अधिगच्छति ?

(67) राजपुत्रस्य जठरे कः वसति स्म ?

(68) कन्या राजपुत्रं कुत्र नियुक्तम् अकरोत् ?

(69) देशान्तरे राजपुत्रः कुत्र अवसत् ?

(70) मन्त्रिभिः द्वितीया कुमारिका कस्मै प्रदत्ता ?

(71) कथांशस्य नायकः कः ?

(72) सिन्धुवादः कः आसीत् ?

(73) प्रथमद्वीपे कुतः भमयनुभवन् ?

(74) द्वितीयद्वीपे किं उपभुज्य आनन्दमनुभूतवन्तः ?

(75) सिन्धुवादस्य ग्रामः कः ?

(76) सालहतद्वीपे किं प्रचुरमुपलभ्यते ?

(77) भुवि किं जयति ?

(78) मध्यप्रदेशः कीदृशः अस्ति ?

(79) सिप्रा कथं प्रवहति ?

(80) ग्वालियर इत्यस्य प्राचीन नाम किम् आसीत् ?

(81) सुतमिव प्रजां कः पालयामास ?

(82) क्रमेण कः मन्दायमानः ?

(83) ब्रह्मोत्पत्तिकमलं कुत्र राजति ?

(84) ऐरावतः कः अस्ति ?

(85) चरणालक्तकं तारापथे किं प्रकटयति ?

(86) कस्य मन्त्रस्य जपेन यतयः स्वस्थाः अभवन् ?

(87) नाट्यांशस्य नायकः कः ?

(88) अग्निमित्रस्य राज्ञी का ?

(89) विदूषकस्य नाम किम् ?

(90) प्रयोगप्रधानं किम् ?

(91) गौतमः कः ?

(92) चण्डि इति कस्याः विशेषणम् ?

(93) सञ्जयः सङ्.ग्रामे केन निर्जितः ?

(94) कः जनः राशिवर्धनमात्रम् ?

(95) सीमन्तिनी कीदृशं पुत्रं न जनयेत् ?

(96) लोके कीर्तिं कः लभते ?

(97) सञ्जयस्य मातुः नाम किम् ?

(98) भूतानि कस्मात् जायन्ते ?

(99) अन्नवान् कः भवति ?

(100) आपः कुत्र प्रतिष्ठिताः ?

(101) आकाशे का प्रतिष्ठिता ?

(102) यया कया च विधया किं प्राप्नुयात् ?

(103) बुद्ध्या किं प्रणुदति ?

(104) कति गुणाः पुरुषं दीपयन्ति ?

(105) आदितः किं चरेत् ?

(106) कति समिधः श्रियः ?

(107) 'दाक्ष्यम्' इत्यस्य शब्दस्य कोऽर्थः ?

(108) स्वर्गयोनयः कति सन्ति ?

(109) संक्षीणकोशोऽपि किं लभते ?

(110) के न्याय्यात्पथः न प्रविचलन्ति ?

(111) केषां न वयः समीक्ष्यते ?

(112) कानि परेषां न समाचरेत् ?

(113) क्षणे – क्षणे यन्नवताम् उपैति तत् कस्याः रूपम् ?

(114) कः योगिनाम् अपि अगम्यः ?

(115) केषु वस्तुषु सतां अन्तःकरणप्रवृत्तयः प्रमाणम् ?

(116) कः दुःखं सुखं च न गणयति ?

प्र.7 **अधोलिखितवाक्यान् निर्देशानुसारं परिवर्तयत–**

(नीचे लिखे वाक्यों को निर्देशानुसार परिवर्तित करो–)

(क) अधोलिखितान् एकवचनतः बहुवचने परिवर्तयत–

मूलवाक्यम्	परिवर्तितवाक्यम्
1. बालकः विद्यालयं गच्छति।	.... ।
2. भक्तः देवालयं गच्छति।	.... ।
3. त्वं पाठं पठसि।	.... ।
4. अहं भोजनं खादामि।	.... ।
5. बालिका गीतं गायति।	.... ।
6. जननी भोजनं पचति।	.... ।
7. पिता हट्टं गच्छति।	.... ।
8. सः फलं खादति।	.... ।
9. शिशुः दुग्धाय क्रन्दति।	.... ।

(ख) अधोलिखितवाक्यान् ''लङ्लकारे'' भूतकाले परिवर्तयत।

मूलवाक्यम्	परिवर्तितवाक्यम्
1. सः फलम् खादति।	.... ।
2. अहम् पाठ पठिष्यामि।	.... ।
3. बालकाः क्रीडाङ्गणे क्रीडिष्यन्ति।	.... ।
4. बालिकाः गीतं गास्यन्ति।	.... ।
5. जनाः उद्याने भ्रमन्ति ।	.... ।

(ग) अधोलिखितवाक्यान् ''लट्लकारे'' वर्तमानकाले परिवर्तयत।

मूलवाक्यम्	परिवर्तितवाक्यम्
1. अहम् उज्जयिनीं गमिष्यामि।	.... ।
2. बालकः विद्यालयं गतवान्।	.... ।
3. मालाकारः उद्याने अभ्रमत्।	.... ।
4. प्रदीपः सायङ्काले उद्यानं गमिष्यति।	.... ।
5. बालकः पाठं पठिष्यति।	.... ।

(घ) अधोलिखितवाक्यान् ''लृट्लकारे'' भविष्यत्काले परिवर्तयत।

मूलवाक्यम्	परिवर्तितवाक्यम्
1. विशाला फलं खादति।	.... ।
2. भारती परीक्षां ददाति।	.... ।
3. शिक्षकः प्रश्नं प्रच्छति।	.... ।
4. अहं पुष्पं पश्यामि।	.... ।
5. बालकः भ्रमणार्थं गच्छति।	.... ।

(ङ) अधोलिखितान् वाक्यान् लोट्लकारे "आज्ञार्थ" परिवर्तयत।

मूलवाक्यम्		परिवर्तितवाक्यम्
1.	सः फलं खादति।	.... ।
2.	त्वं गृहं गच्छसि।	.... ।
3.	सा तत्र क्रीडति।	.... ।
4.	अहं फलं खादामि।	.... ।
5.	माता भोजनं पचति।	.... ।

प्र.8 उचितमेलनं कुरुत –

(सही जोडी मिलाओ) –

(1)	**अ**	**ब**
(क)	शैवाः	अर्हन्
(ख)	बौद्धाः	कर्ता
(ग)	ब्रह्म	वेदान्तिनः
(घ)	मीमांसकाः	हिरण्मयपात्रम्
(ङ)	जैनाः	शिवः
(च)	नैयायिकाः	बुद्धः
(छ)	सत्यमुखम्	कर्म

(2)	**अ**	**ब**
(क)	खगाः	सलिलमवगाढः
(ख)	मुनिजनः	वासोपेताः
(ग)	परिहरतु भवान्	वासः
(घ)	को मृगयते	दीयताम्
(ङ)	कस्याद्य किम्	नृपापवादम्

(3)	**अ**	**ब**
(क)	हृदयम्	त्रुटिः
(ख)	सुश्रुतः	भारतीयवैज्ञानिकः

(ग)	10/18 सेकेण्ड्स्	केरलाराज्ये
(घ)	पारदम्	क्विक् सिल्वर्
(ङ)	आरन्मूला	शतपथब्राह्मणम्
(च)	पि.सि. राय्	हिन्दू फिसिक्स
(छ)	ए.एन् सिंह	हिन्दू केमिस्ट्री
(ज)	बृजेन्द्रशील	हिन्दू गणितम्

(4)	**अ**	**ब**
(क)	विनाप्यैश्वर्येण	परोपकारिणाम्
(ख)	स्वभाव एवैष	प्रकृतिमहतां मण्डनमिदम्
(ग)	महाजनो येन गतः	यत्नतः पण्डितेन
(घ)	यथैव पुष्पं प्रथमे विकाशे	स पन्थाः
(ङ)	परिणतिरवधार्या	समेत्य पातुं मधुपाः पतन्ति

(5)	**अ**	**ब**
(क)	श्रौतसूत्रम्	ज्योतिषम्
(ख)	पाणिनिः	छन्दश्शास्त्रम्
(ग)	वेदपुरुषस्य पादौ	व्याकरणम्
(घ)	शिक्षा	कल्पशास्त्रम्
(ङ)	नयनम्	वेदपुरुषस्य घ्राणम्

(6)	**अ**	**ब**
(क)	महर्षिः	तपोवनम्
(ख)	अहो प्रभावः	करुणरसस्य
(ग)	दूरतः परिहरति	सत्यस्य
(घ)	एषः प्रवाहः	तपसाम्
(ङ)	सखा	जाबालिः

(7)	अ	ब
(क)	अटाट्यमानो	कल्पतरुः
(ख)	अत्स्यामि	पर्णभवने
(ग)	वत्स्यामि	पत्रपुटके
(घ)	स्थास्यामि	अटवीषु
(ङ)	शुष्कः स्वतो भवतु	तृणासनकेषु

(8)	अ	ब
(क)	राष्ट्रदेशादिभेदः	विश्वकल्याणमूला
(ख)	अयं निजः	सर्वे सन्तु निरामयाः
(ग)	परहितनाशनम्	विपज्जनकः
(घ)	विश्वधर्मभावना	परो वेति
(ङ)	सर्वे भवन्तु सुखिनः	परार्थनाशनम्

(9)	अ	ब
(क)	इन्द्रः	जातवेदा
(ख)	मातरिश्वा	अग्निः
(ग)	अग्निः	वायुः
(घ)	यक्षः	ब्रह्म
(ङ)	तृणं दग्धुमशक्तः	मघवा

(10)	अ	ब
(क)	मौनः	निष्फलाः
(ख)	सत्यम्	वाचालः
(ग)	यथा	मिथ्या
(घ)	सफलाः	तथा
(ङ)	आशुः	मन्दम्

(11)	अ	ब
(क)	राजा	अहिः
(ख)	कालम्	ह्रासम्
(ग)	क्षीयते	विशालम्
(घ)	भुजगः	भूपतिः
(ङ)	महति	समयः

(12)	अ	ब
(क)	प्रस्नुतमुखमाहेयीयूथ	सुरस्रवन्तीरोधांसि रदति
(ख)	ऐरावतः	क्षरत्क्षीरधारा
(ग)	चरणालक्तकरसानुलिप्त इव	धूर्जटिजटाटवी
(घ)	कुसुम्भभासि	तारापथे पाटलताम् प्रकटयति
(ङ)	नृत्योद्धूत	रक्तचन्दनद्रवःस्रवति

(13)	अ	ब
(क)	राजा	विदूषकः
(ख)	परिव्राजिका	कौशिकी
(ग)	आचार्यः	राज्ञी
(घ)	धारिणी	अग्निमित्रः
(ङ)	गौतमः	गणदासः

(14)	अ	ब
(क)	अन्नं न	महान्
(ख)	कीर्त्या	ब्रह्म
(ग)	आनन्दः	विद्या
(घ)	भार्गवी	अन्नादः
(ङ)	अन्नवान्	निन्द्यात्

(15)	अ	ब
(क)	गुरुशुश्रूषया	योगः
(ख)	अष्टौगुणाः पुरुषं	योगेन
(ग)	संक्षीणकोशोऽपि	दीपयन्ति
(घ)	शान्तिं विन्दति	परिवारणं लभते
(ङ)	मङ्गलालम्भनम्	ज्ञानम्

(16)	अ	ब
(क)	सतां सद्भिः सङ्गः	दुर्लभं हि गुणार्जनम् ।
(ख)	आत्मनः प्रतिकूलानि	प्रतीष्टः प्रीतिमुत्पादयति ।
(ग)	सुलभा रम्यता लोके	कथमपि हि पुण्येन भवति ।
(घ)	सत्कारो हि नाम सत्कारेण	परेषां न समाचरेत् ।

प्र.9 प्रदत्तैः शब्दैः रिक्तस्थानानि पूरयत –

(दिए गए शब्दों में से रिक्त स्थानों की पूर्ति करो –)

(1) (पूषन्नपावृणु, त्रैलोक्यनाथो, गीर्वाणवाणि, जैनशासनरताः–मीमांसकाः, सुवचसां, नवरसा)

(क) .... भुवनाऽऽभरणं भवत्याः ।

(ख) अर्हन्नित्यथ .... कर्मेति .... ।

(ग) सोऽयं वो विदधातु वाञ्छितफलं .... हरिः ।

(घ) तत्वं .... सत्यधर्माय दृष्टये ।

(ङ) दासोपमा .... अपि तान् भजन्ति ।

(च) वामे विधेः .... वचसां विरामे ।

(2) (तत्, क्रियाम्, धनम्, विप्रः, कर्तव्यस्य, स्वयमेव)

(क) राज्ञः ब्राह्मणाय .... दातुम् आह्वानमागतम् ।

(ख) आदानस्य प्रादनस्य .... च कर्मण ।

(ग) कालः .... रसं पिबति ।

(घ) सहसा .... न विदधीत ।

(ङ) नकुलं .... व्यापादितवान् ।

(च) सम्पदः .... वृणुते ।

(3) (न्यासस्य, त्रयोदश, भासः, देवतान्यवधूयन्ते, मनस्विनौ)

(क) वनमभिगम्य .... वसन्ति ।

(ख) एवमनिर्ज्ञातानि .... ।

(ग) दुःखं .... रक्षणम् ।

(घ) संस्कृतसाहित्यस्य आद्य नाट्यकारः .... मन्यते ।

(ङ) महाकविभासने .... संख्यकाः नाट्यग्रन्थाः प्रणीताः ।

(4) (विपत्तिकाले, दीनम् हिमरश्मावुद्गते, शल्यतुल्यो, दुःखान्यनुभूय)

(क) द्रवति च .... चन्द्रकान्तः ।

(ख) .... छिद्रेष्वनर्थाः ।

(ग) मा ब्रूहि .... वचः ।

(घ) सुखं हि .... शोभते ।

(ङ) भवति हृदयदाहो .... विपाकः ।

(5) (व्याकरणम्, ब्रह्मलोके, व्याकरणम्, वार, गह्यसूत्रम्)

(क) .... ज्ञायन्ते अमीभिरिति अङ्गानि ।

(ख) मुखं .... स्मृतम् ।

(ग) तिथिः .... नक्षत्रयोगकरणानां ज्ञानमपेक्षते ।

(घ) श्रौतसूत्रम् .... धर्मसूत्रम् शुल्वसूत्रम् ।

(ङ) तस्मात् साङ्गमधीत्यैव .... महीयते ।

(6) (प्रभावो, जाबालिः, अयम्, तेजांसि, जाबालेः)

(क) महर्षेः नाम .... अस्ति ।

(ख) अस्मिन् पाठे .... आश्रमस्य वर्णनमस्ति ।

(ग) महाभूतानामपि दुरभिभवानि भवन्ति ....।

(घ) सर्वतेजस्विनाम् .... चाग्रणीः ।

(ड) अहो ! .... महात्मनाम् ।

(7) (मद्विहिता प्रतिज्ञा, निजदेशहेतोः, सम्प्रति, भारत भू–विभूत्यै, शोकंविधेहिनहि)

(क) गृहे गृहे सम्प्रति चेत्स .... ।

(ख) व्यर्थाभविष्यति न .... ।

(ग) .... भारतभृङ्ग नूनम् ।

(घ) सा भारती भवतु .... ।

(ङ) प्राणान् समुत्सृजति यो .... ।

(8) (निरामयाः, उदारचरितानां, मानवस्य, अल्पाधियामेव, कृण्वन्तो विश्वमार्यम्)

(क) सर्वभूतहितसाधनं .... परमं लक्ष्यमस्ति ।

(ख) निजत्व – परत्वभावकल्पनन्तु .... सम्मतम् ।

(ग) .... तु वसुधैव कुटुम्बकम् ।

(घ) .... इति वदतो वेदस्याप्येतदेवाभिमतम् ।

(ङ) सर्वे सन्तु .... ।

(9) (सर्वमिदं, भगवान्, अग्निम्, कोऽसौ यक्ष, तिरोभूतः, ब्रह्म)

(क) पुराकिला .... जगदरातीन् जेतुं शक्तिं अददात् ।

(ख) ततो देवाः अग्रणीम् .... अब्रुवन् ।

(ग) हे वायो ! गत्वा विजानीहि .... इति ।

(घ) इन्द्रः यक्षसमीपमुपसर्पणेन यक्षः .... ।

(ङ) सन् यक्षः तत्तु .... ।

(च) तस्य भाषा .... विभाति ।

(10) (सालहतं, सिन्धुवादः, लोहशूलमग्नौ, काष्ठप्रचुरः, सायं, सिन्धौ)

(क) द्वीपः .... तत्तेभ्यः फलकानि सम्पादयामि ।

(ख) .... च स्ववसतिं भूयः प्रत्यागच्छाम ।

(ग) अहं च .... प्रताप्य तम् अमारयम् ।

(घ) .... नाम चन्द्रनद्रुमप्रभवं द्वीपम् ।

(ङ) आर्य सोऽहं .... ।

(च) जीवितानिराशः .... निमज्य पलायामहि ।

(11) (खनिजधातुकानन, लसत्यवन्ती, सुसिद्धैर्वन्दितचरणो, नन्दनन्दनेनापि)

(क) महाकाल परिभूषित गेहा .... प्रीता ।

(ख) सुरवर – किन्नर – यक्ष .... जयतात् ।

(ग) .... परिमण्डितसरितां कलकलनादैः ।

(घ) .... च यस्यां सकला विद्याऽधीता ।

(12) (बहु, प्राणे, जातानि, ज्योतिः, प्रतिष्ठितः)

(क) आनन्देन .... जीवन्ति ।

(ख) .... शरीरं प्रतिष्ठितम् ।

(ग) अन्नं .... कुर्वीत ।

(घ) पृथिव्यामाकाशः .... ।

(ङ) अप्सुः .... प्रतिष्ठितम् ।

(13) (अर्थसिद्धिं, विन्दते, धार्मिकं, मार्दवं, रूपं–श्रुतं, मनसा)

(क) तपसा .... महत् ।

(ख) .... परामिच्छन् ।

(ग) कर्मणा .... वाचा ।

(घ) कृतज्ञं .... सत्यम् ।

(ङ) .... सर्वभूतानाम् ।

(च) सत्यं .... विद्या ।

(14) (लब्धकामा, दुर्लभं, कुमाता, क्रियामविवेकः, सङ्कल्पादुपजायते, तीर्थोदकं)

(क) कुपुत्रो जायेत क्वचिदपि .... न भवति ।

(ख) याञ्चा मोघा वरमधिगुणे नाऽधमे .... ।

(ग) सुलभा रम्यता लोके .... हि गुणार्जनम् ।

(घ) .... च वह्निश्च नाऽन्यतः शुद्धिमर्हतः ।

(ङ) प्रद्वेषो बहुमानो वा .... ।

(च) सहसा विदधीत न .... परमापदां पदम् ।

प्र.10 अधोलिखित प्रश्नानाम् उत्तराणि एकवाक्येन लिखत –

(नीचे लिखे प्रश्नों के उत्तर एक वाक्य में लिखो –)

(1) त्रैलोक्यनाथः किं विदधाति ?

(2) किं निमितं सत्यमुखम् अपावृणोतु ?

(3) दूरङ्गमं ज्योतिषां ज्योतिः कीदृगस्ति ?

(4) कैः तनूभिः आयु व्यशेमहिः ?

(5) सरस्वत्याः मुखस्य किमुपनम् ?

(6) माधवः कुत्र वसति स्म ?

(7) ब्राह्मणी बालापत्यस्य रक्षार्थं कम् अवस्थाप्य स्नातुं गता ?

(8) राज्ञः कस्मै धनं दातुम् आह्वानमागतम् ?

(9) माधवः कं बालकरक्षायां व्यवस्थाप्य गतवान् ?

(10) तपोवनगतो जनः कैः धृष्टमुत्सार्यते ?

(11) मनस्विनो वनमभिगम्य किमर्थं वसन्ति ?

(12) यौगन्धरायणः किं याचितुमिच्छति ?

(13) सुखदायकानि कानि ?

(14) स्वप्नवासवदत्तम् इत्यस्मिन्नाटके कति अङ्काः सन्ति ?

(15) विज्ञानम् इत्युक्ते किम् ?

(16) सुश्रुतप्रयुक्ताः सीवनप्रकाराः के ?

(17) पारदं नाम किम् ?

(18) पञ्च भारतीयवैज्ञानिकानां नामानि लिखत ?

(19) आधुनिक भारतीय समाजस्य उत्तरदायित्वं किम् ?

(20) हृदयस्य व्याख्यातारौ वैदेशिकौ कौ ?

(21) छिद्रेष्वनार्थाः कदा बहुली भवन्ति ?

(22) चन्द्रकान्तः कदा द्रवति ?

(23) तरवः कैः नम्राः भवन्ति ?

(24) सत्पुरुषाः समृद्धिभिः कथं भवन्ति ?

(25) कः पन्थाः ?

(26) कः धृतः शरीरेण मृतः जीवति ?

(27) षड्वेदाङ्गानि कानि ?

(28) शिक्षायाः षडध्यायाः के ?

(29) कल्पशास्त्रस्य प्रयोजनं किम् ?

(30) निरुक्तं नाम किम् ?

(31) व्याकरणशास्त्रं किमर्थम् आवश्यकम् अस्ति ?

(32) अहमवलोक्य किम् अचिन्तयम् ?

(33) महर्षिजाबालिः कुत्र उपविष्टः दृष्टः ?

(34) केषां तेजांसि दुरभिभवानि भवन्ति ?

(35) महर्षिः सन्तोषामृतरसस्य कः ?

(36) तेजस्विनां अग्रणी कः ?

(37) कलहः कयोः मध्ये प्रवृत्तम् ?

(38) कञ्चुकी किं विज्ञापयति ?

(39) दैवेन किमनुष्ठितम् ?

(40) चाणक्यः राक्षसं प्रति किं वदति ?

(41) प्रतापसिंह् कस्य दुर्गस्य शासकः आसीत् ?

(42) प्रतापसिंह् कियत् कालपर्यन्तं जन्मनगरं गन्तुं नेच्छति ?

(43) जन्मधरायाः स्वतन्त्रताप्राप्तिपर्यन्तं प्रतापः कुत्र निवासाय प्रतिज्ञातवान् ?

(44) केन कृता प्रतिज्ञा व्यर्था नाभवत् ?

(45) कस्य जननी धन्या ?

(46) कस्य कीर्तिः भुवनैकभूषा भवति ?

(47) 'स्वाहा' इत्यस्य कः अर्थः ?

(48) ज्ञानिनस्तत्वदर्शिनश्च कुत्र प्रवर्तन्ते ?

(49) दुष्कृतं किं जनयति ?

(50) विश्वधर्मत्वं कथं सम्भवति ?

(51) भगवान् देवेभ्यः किं निमित्तं शक्तिमअददात् ?

(52) अग्नेः सामर्थ्यं किम् ?

(53) वायोः सामर्थ्यं किम् ?

(54) इन्द्रेण विद्यया किं पृष्टम् ?

(55) देवाः किं व्यजानन्त ?

(56) परं तपः कः ?

(57) माता कस्याः मूर्तिः ?

(58) बालात् अपि किं ग्राह्यम् ?

(59) मौनात् किं विशिष्यते ?

(60) अमित्रात् किं ग्राह्यम् ?

(61) बलेः एका कन्या किम् अब्रवीत् ?

(62) जठरस्थोऽहिः कथं वायुम् अश्नाति ?

(63) राजपुत्रः कस्योपरि कृतमूर्धा प्रसुप्तः ?

(64) कन्या आवासरक्षायौ कं निरूपितवती ?

(65) कन्या कानि–कानि वस्तूनि क्रेतुं गतवती ?

(66) सिन्धुवादः अन्ततः कुत्र गतवान् ?

(66) द्वितीये द्वीपे निशायां भीतिः कुतो अभवत् ?

(68) सिन्धुवादः कति सहचराभ्यां प्रथमद्वीपात् कुत्र च पलायितः ?

(69) नररूपः पिशाचः किं कृतवान् ?

(70) पोताध्यक्षः सिन्धुवादं किमर्थम् अभिनन्दयामास ?

(71) मध्यप्रदेशस्य सुन्दरवेशः कीदृगस्ति ?

(72) नन्दनन्दनेन मध्यप्रदेशे किं कृतम् ?

(73) मध्यप्रदेशस्य सुन्दरवेशः कथं भाति ?

(74) जनः निःक्लेशः कथं भवति ?

(75) मध्यप्रदेशस्य सरितः कथं मण्डिताः सन्ति ?

(76) अञ्जलिसमूहयुक्तः कमलसमूहः कथं राजति ?

(77) भ्रमराः कुत्र विश्राममकुर्वन् ?

(78) तारागणः कं स्तबकयति ?

(79) यामिनीकामिनीकर्णाभरणं किम् ?

(80) ब्रह्मणः वाहनं किमस्ति ?

(81) विवादः कयोर्मध्ये संवृत्तः ?

(82) विवादस्य निर्णायिका का आसीत् ?

(83) पक्षिपातिनौ कौ ?

(84) पाठ्यांशे कति अभिनेतारः सन्ति ?

(85) प्राश्निकपदं का अलङ्कृतवतो ?

(86) विदुलां कीदृशं पुत्रं प्रतिबोधयति ?

(87) कस्य जीवितम् अर्थवत् भवति ?

(88) कः मातुसच्चारः अस्ति ?

(89) अनित्यता कुत्र भवति ?

(90) किं व्यजानात् ?

(91) परमे व्योमन् का प्रतिष्ठिता ?

(92) अन्नवान् कथम् महान् भवति ?

(93) कं न प्रत्याचक्षीत् ?

(94) अन्नं कथं राध्यते ?

(95) के के गुणाः पुरुषं दीपयन्ति ?

(96) कानि भूति कुर्वन्ति ?

(97) किमर्थं कल्याणमाचरेत् ?

(98) स्वर्गयोनयः के ?

(99) कस्यावृत्तिभयं नास्ति ?

(100) रमणीयतायाः स्वरूपं किम् ?

(101) सङ्कल्पात् किम् उपजायते ?

(102) पुण्येन किं भवति ?

(103) पुरुषैः सदा केषु प्रयत्नः करणीयः ?

प्र..11 **अधोलिखित–अशुद्धकारक वाक्यानां शुद्धिं कुरुत–**
(नीचे लिखे अशुद्ध कारक वाक्यों की शुद्धि करो –)

(1) सर्वे प्राणेन जीवन्ति।
(2) द्वौ द्वौ चत्वारो भवन्ति।
(3) सर्वे बालका् धावति।
(4) सः मोदकं खादसि।
(5) दशरथः अयोध्यायाः नृपः अस्ति।
(6) सः श्वः अस्मान् पाठयति।
(7) अहम् आपणं गच्छति।
(8) आवां पुस्तकानि पश्यामि।
(9) मम शरीरः व्यथितः ।
(10) पत्राः पतन्ति।
(11) सर्वे बालका धावन्ति।
(12) मेघात् आपः वर्षति।
(13) एषा आत्मा दुःखी भवति।

(14) जलाशयं गम्भीरं वर्तते।
(15) युवां नदी पठामः।
(16) त्वं व्यर्थ वदति।
(17) भवान् कुत्र पश्यसि।
(18) वयं ह्यः मन्दिरं गच्छामः।
(19) त्वं जलं पिवस्यसि।
(20) रामः लक्ष्मणेन सह वनम् अगच्छम्।
(21) अहं परश्वः पाठशालां गच्छामि।
(22) दम्पती आगतः अत्र।
(23) शरीरे बहुः अस्थि अस्ति।
(24) आचार्यपादे के जीवनम्।
(25) ते प्रातः देवालये अर्चसि।
(26) ते क्रीडा क्षेत्रे धावथ।
(27) सः पुस्तकम् ददासि।
(28) तम् बालकाय फलं यच्छ।
(29) त्वम् नगरम् अगच्छत्।
(30) तौ कदापि स्वकार्यं न अकरोत्।
(31) वीरः युद्धे शत्रून् जेष्यन्ति।
(32) गुरवः विद्यालयात् आगमिष्यति।
(33) यूयम् विद्यालयं गच्छतम्।
(34) वयं श्वः न पठिष्यावः।
(35) अहं तुभ्ये न पश्यामि।
(36) अहं पुष्पाणां पश्यामि।
(37) कस्यचित् बालकानां पठनं श्रेष्ठम् भवति।
(38) तस्मात् सरोवरे हंसाः तरन्ति।
(39) केन कारणात् त्वं न पठसि।
(40) अस्मिन् बालकेषु सः श्रेष्ठः।
(41) त्वं ग्रहे गच्छसि।
(42) शिवः त्वं न पश्यसि।
(43) धनस्य विना सुखं न भवति।
(44) अन्तरेण हरेः न सुखम्।
(45) बालकः मित्रम् पुस्तकम् यच्छति।
(46) वानरः वृक्षस्य पतति।
(47) राज्यपालः कर्मचारिणां वेतनं यच्छति।
(48) सेवकः स्वामिनं फलं नीतवान्।
(49) सः पुष्पाणाम् स्प्रह्यति।
(50) रामः शत्रुम् क्रुध्यति।
(51) मम पठनं रोचते।

(52) वानरः वृक्षे आरोहति।
(53) अन्तरेण हरेः न सुखम्।
(54) दिलीपः कक्षायां प्रविशति।
(55) सिंह शशकाः व्यापादयति।
(56) व्याधः मृगेषु हन्ति।
(57) मम उभयतः बालकाः क्रीडन्ति।
(58) तव धिक्।
(59) अन्तरा तव हरिः।
(60) रामस्य समया लक्ष्मणः तिष्ठति।
(61) मम सायङ्काले क्रीडनं रोचते।
(62) त्वाम् नमः।
(63) पठनस्य प्रयत्नं कुरु।
(64) बालकः मित्रम् द्रुह्यति।
(65) कृषकः अन्नस्य क्षेत्रम् कर्षति।
(66) छात्राः ज्ञानम् पुस्तकम् पठन्ति।
(67) अनौ स्वाहा।
(68) कौत्सः गुरूम् दक्षिणां ददाति।
(69) श्री गणेशं नमः।
(70) सरस्वती नमः
(71) नृपः ब्राह्मणाय धेनुः अयच्छत्।

प्र.12 **अधोलिखितशब्दानां प्रकृतिं प्रत्ययं च पृथक्कुरुत–**
(नीचे लिखे शब्दों के धातु एवं प्रत्यय अलग करो–)

पठितः	मुक्त्वा	धावन्	दत्वा
उक्तः	उपभुज्य	कुर्वन्	दातुम्
हसितः	दृष्टः	याचमानः	आगत्य
पातुम्	कुपितवान्	आसीनः	पूजितः
हन्तुम्	पृच्छन्	शृण्वन्	तृप्तः
लब्धवान्	लभमानः	कथितवान्	रचितः
पठनीय	लब्धुम्	भक्षितः	हृतः
चिन्तनीय	पठ्यमानः	पीतः	पठितवान्
कुर्वन्	भूतवान्	कृतवती	क्रीतवान्
कृत्वा	आपीय	आहूतः	हसन्
ज्ञात्वा	अनुश्रूय	गतः	पिबन्
विज्ञाय	अवमुच्य	कथितम्	गच्छन्ती
श्रुतवान्	प्रस्थाय	पठित्वा	अर्चन्ती
ज्ञायमानः	संगृह्य	हसित्वा	सहमाना
गन्तुम्	दीयमानः	नीत्वा	जेतुम्

प्र.13 **अधोलिखित–अव्ययान् योजयित्वा वाक्यनिर्माणं कुरुत–**
(नीचे लिखे अव्ययों से वाक्य बनाओ –)

यत्र–तत्र	इति	परश्वः	सर्वत्र
यदा–तदा	इव	परह्यः	अन्यत्र
यथा–तथा	एव	अधुना	च
यावत्–तावत्	कदा	किमर्थम्	किल
यत्–तत्	कुतः	अत्र	खलु
इतस्ततः	श्वः	तत्र	हि
अपि	ह्यः	कुत्र	

प्र.14 **अधोलिखित गद्यांशानाम् उत्तराणि लिखत–**
(नीचे लिखे गद्यांशों के उत्तर लिखो–)

(1) अस्ति उज्जयिन्या माधवो नाम विप्रः। तस्य ब्राह्मणी प्रसूतबालापत्यस्य रक्षार्थं ब्राह्मणमवस्थाप्य स्नातुं गता। अथ ब्राह्मणाय राज्ञः धनं दातुमाह्वानमागतम्। तच्छ्रुत्वा ब्राह्मणः सहजदारिद्र्यादचिन्तयत्–'यदि सत्वरं न गच्छामि तदाऽन्यः कश्चिदपि धनं ग्रहीष्यति'

(क) उज्जयिन्यां कः विप्रः आसीत् ?
(ख) ब्राह्मणी कुत्र गता ?
(ग) ब्राह्मणः किमचिन्तयत् ?
(ध) ब्राह्मणी कस्य रक्षार्थं ब्राह्मणम् अवस्थापितम् ?
(ड) ''अवस्थाप्य'' इत्यस्य पदस्य प्रकृति– प्रत्ययं च प्रथक्कुरुत।

(2) किन्तु बालकस्यात्र रक्षको नास्ति, तत्किं करोमि ? यातु चिरकाल पालितमिमं नकुलं पुत्रनिर्विशेषं बालकरक्षायां व्यस्थाप्य गच्छामि। तथा कृत्वा गतः। ततस्तेन नकुलेन बालकसमीपमागच्छन् कृष्णसर्पो दृष्ट्वा व्यापाद्य कोपात्खण्डं खण्डं कृत्वा खादितः। ततोऽसौ नकुलो ब्राह्मणमयान्तमवलोक्य रक्तविलिप्तमुखपादः सत्वरमुपागम्य तच्चरणयोर्लुलोठ।

(क) ब्राह्मणः बालकरक्षायां कं व्यवस्थापितः ?
(ख) नकुलः किं दृष्टवान् ?
(ग) नकुलः कं खण्डं खण्डं कृतवान् ?
(ध) ब्राह्मणमयान्तमवलोक्य नकुलः किं कृतवान् ?
(ड) ''कृत्वा'' इत्यस्य पदस्य प्रकृति–प्रत्ययं च पृथक्कुरुत।

(3) संस्कृत ज्ञानस्य विज्ञानस्य च भाण्डागारम् अस्ति। संस्कृतभाषया अस्पृष्टः विज्ञानस्य कोऽपि भागः प्रायः नास्ति। संस्कृतवाङ्मये यत् यत् ज्ञानं निहितमस्ति

तत् विज्ञानसमन्विमस्ति। ''मोक्षेधीर्ज्ञानमन्यत्र विज्ञानं शिल्पशास्त्रयोः'' इति अमरकोशकारस्य वचनेन विज्ञानं नाम भौतिकं त्रैवार्गिकं ज्ञानमित्यर्थः स्वीक्रियते।

(क) संस्कृतं कस्य भाण्डागारम् अस्ति ?

(ख) किन्नाम विज्ञानम् ?

(ग) अमरकोशस्य वचनं किम् ?

(ध) संस्कृतभाषया कः अस्पृष्टः नास्ति ?

(ङ) ''वचनेन'' इत्यस्य पदस्य विभक्तिं वचनं च लिखत।

(4) 'प्लास्टिक सर्जरी' इत्यस्य आधुनिककाले बहुप्रचारः अस्ति। सुश्रुतसंहितायाः अवलोकनेन बहुकालतः पूर्वमेव भारतीयाः प्लास्टिक सर्जरी जानन्ति स्म इति अवगम्यते । न केवलं तत् अपितु स्वस्तिक–सन्दंश–ताल–नाडी–शलाका प्रभृतीनि दशाधिकशतयन्त्राणि सुश्रुतेन प्रयुक्तानि। वेल्लितक–गोफणिका–तुन्नसेवनी ऋजुग्रन्थिप्रभृतिभिः सीवनप्रकारैः अत्यन्तसूक्ष्मशरीरावयवानामपि सीवनं क्रियते स्म।

(क) आधुनिक काले कस्य बहुप्रचारः अस्ति ?

(ख) भारतीयाः प्लास्टिक सर्जरी जानन्ति स्म इति केन अवगम्यते ?

(ग) सुश्रुतेन कानि यन्त्राणि प्रयुक्तानि ?

(ध) कैः शरीरावयवानां सीवनं कियते स्म ?

(ङ) ''अवयवानाम् इत्यस्य पदस्य विभक्तिं वचनं च लिखित ?

(5) ''अङ्ग्यन्ते ज्ञायन्ते अमीभिरिति अङ्गानि'' येभ्यः वस्तूनां स्वरूपज्ञानं भवति ते अङ्गानीति व्यवह्रियन्ते। वेदानां स्वरूपज्ञानाय एतानि उपयुक्तानि भवन्तीति वेदाङ्गानीति कथ्यन्ते। सर्वप्रथमं मुण्डकोपनिषदि षद्वेदाङ्गानां क्रम निर्धारितः। तद्यथा–शिक्षा, कल्पः व्याकरणम्, निरुक्तम्, छन्दः, ज्योतिषम् इति।'

(क) अङ्गानां का परिभाषा ?

(ख) कानि वेदाङ्गानि कथ्यन्ते ?

(ग) कस्मिन् ग्रन्थे वेदाङ्गानां क्रमः निर्धारितः ?

(ध) वेदाङ्गानां क्रमः लेखनीयः ?

(ङ) ''कथ्यन्ते'' इत्यस्य धातुं पुरुषं च लिखित।

(6) यथा मनुष्यस्य उच्छ्वास–निमित्तं घ्राणेन्द्रियस्य आवश्यकता अस्ति तद्वदेव शुद्धोच्चारणार्थं शिक्षाशास्त्रस्य उपयोगः अस्ति। अतः ''शिक्षा घ्राणं तु वेदस्य'' इति उक्तम्। तैत्तिरीयोपनिषदि शिक्षायाः षडध्यायाः प्रोक्ताः सन्ति। वर्णः, स्वरः, मात्रा, बलं, सामः, सन्तानः, इति। शिक्षायां वेदमन्त्राणाम् उच्चारणप्रक्रियायाः निदर्शनमस्ति।

(क) शिक्षाशास्त्रस्य उपयोगः किमर्थम् अस्ति ?

(ख) वेदस्य ध्राणं का ?

(ग) तैत्तिरीयोपनिषदि के प्रोक्ताः सन्ति ?

(ध) शिक्षायां कस्याः निदर्शनमस्ति ?

(ड) ''शिक्षायाः'' इत्यस्य पदस्य विभक्तिं वचनं च लिखत ?

(7) यज्ञस्य पूर्णपरिचयप्रदानार्थं कल्पशास्त्रस्य रचना कृता। वेदक्रियाणां व्यवस्थितरूपेण सम्पादनार्थम् उपयुक्तं शास्त्रं कल्पशास्त्रमिति कथ्यते। अतः कल्पशास्त्रं वेदपुरुषस्य हस्तौ भवतः। उक्तञ्च हस्तौ कल्पोऽथपठ्यते।

कल्पशास्त्रं सूत्राणां नाम्ना प्रख्यातम् अस्ति। ते च चत्वारि सन्ति। श्रौतसूत्रम्, गृह्यसुत्रम , धर्मसूत्रम्, शुल्बसूत्रम् इति। कम्पसूत्रेषु यज्ञीयानुष्ठानादीनाम् किया प्रक्रिया च विस्तरेणोपन्यस्तेति।

(क) कल्पशास्त्रस्य रचना किमर्थं कृता ?

(ख) किन्नाम कल्पशास्त्रम् ?

(ग) कल्पसूत्रेषु किम् उपन्यस्तमस्ति ?

(ध) कति सूत्राणि सन्ति ?

(ड) ''हस्तौ'' इति शब्दस्य विभक्तिं वचनं च लिखत ।

(8) लोकः स्व वाग्व्यवहारं भाषायाः माध्यमेन एव करोति। भाषायाः शुद्धयर्थं व्याकरणशास्त्रं महत् आवश्यकम् अस्ति। वेदानां रक्षणार्थमपि व्याकरणस्य आवश्यकता वरीवर्ति। व्याकरणशास्त्रस्य प्रवर्तकाः त्रयः मुनयः सन्ति। ते च पाणिनिः कात्यायनः पतञ्जलिः इति। व्याकरणं वेदपुरुषस्य मुखत्वेन स्वीकृतम् अतः उक्तं ''मुखं व्याकरणं स्मृतम्।'' संस्कृतव्याकरणं विश्वस्य सर्वाधिकं वैज्ञानिकं विद्यते।

(क) लोकः वाग्व्यवहारं कया माध्यमेन करोति ?

(ख) व्याकरणशास्त्रस्य प्रणेता के मुनयः ?

(ग) व्याकरणं वेदपुरुषस्य किम् ?

(ध) व्याकरणस्य आवश्यकता किमर्थम् अस्ति ?

(ड) ''मुनयः'' इत्यस्य पदस्य विभक्तिं वचनं च लिखत ?

(9) वेदमन्त्रेषु विद्यमानानां पदानाम् अर्थबोधनार्थं निर्मितग्रन्थस्य नाम एव निरुक्तमित्युच्यते। महर्षिकश्यपप्रणीतस्य निघण्टुग्रन्थस्य टीकारूपग्रन्थः एव निरुक्तम् इति। निरुक्तग्रन्थस्य प्रणेता यास्काचार्यः अस्ति। निरुक्ते चतुर्दशअध्यायाः सन्ति। निरुक्तं वेदस्य श्रोत्रमुच्यते। निरुक्ते संसारस्यादिमनिर्वचन प्रकिया वर्तते।

(क) कं निरुक्तमित्युच्यते ?

(ख) निघण्टु ग्रन्थस्य रचनाकारः कः ?

(ग) यास्काचार्यः कस्य ग्रन्थस्य प्रणेता ?

(ध) संसारस्यादिमनिर्वचन प्रकिया कस्मिन् ग्रन्थे वर्तते ?

(ड) ''निरुक्ते'' इत्यस्य पदस्य विभक्तिं वचनं च लिखत ?

(10) ''छन्दः पादौ तु वेदस्य'' इति वेदपुरुषस्य पादत्वेन छन्दश्शास्त्रं परिगण्यते। अतः वेदमन्त्राणां सम्यक् उच्चारणाय भावबोधनाय छन्दश्शास्त्रस्य अत्यन्तावश्यकता अस्ति। महर्षिः कात्यायनः वदति यत् ''छन्द–ऋषि–देवतादीनां ज्ञानेन विना वेद–मन्त्राध्ययनं यः करोति तस्य अध्ययनमध्यापनं, यजनं याजनञ्च निष्फलं भवति'' इति। संस्कृते छन्दः शास्त्रीयं चिन्तनं द्विविधमेवोपलभ्यते लौकिकं वैदिकञ्चेति। द्विविधमेव छन्दः शास्त्रीयं चिन्तनम् अद्भुतम्।

(क) छन्दश्शास्त्रस्य आवश्यकता किमर्थम् अस्ति ?

(ख) महर्षिः कात्यायनः किं वदति ?

(ग) छन्दश्शास्त्रं वेदपुरुषस्य किम् ?

(ध) छन्दश्शास्त्रीय चिन्तनं कतिविधम् ?

(ङ) ''लभ्यते'' इत्यस्य धातुं पुरुषं च लिखत ?

(11) प्राचीनकालादारभ्य सर्वभूतहितसाधनं मानवस्य परमं लक्ष्यमस्ति। तत्र राष्ट्रदेशादिभेदो विपज्जनक इत्येव मन्तव्यः। यदा स्वार्थबुद्धिर्हीयते तदैव देवत्वं जागर्ति। वेदेषु प्रतिपादितयज्ञप्रक्रियायाम् इदमेव महत्त्वम्। एतदेव यज्ञप्रक्रियायां 'स्वाहा' (स्व–आ,हा,स्वार्थस्य सर्वथा त्यागः), 'इदं न मम इत्यादिभिः पदैर्निर्दिश्यते। तथा च स्वार्थपरिहारपूर्वकं परार्थसाधनं शिक्ष्यते।

(क) मानवस्य परमं लक्ष्यं किम् ?

(ख) विपज्जनकः कः ?

(ग) देवत्वं कदा जागर्ति। ?

(ध) ''स्वाहा'' इत्यस्य शब्दस्य कोऽर्थः ?

(ङ) ''वेदेषु'' इत्यस्य शब्दस्य विभक्तिं वचनं च लिखत।

(12) अस्ति कस्मिंश्चिन्नगरे देवशक्तिर्नाम राजा। तस्य च पुत्रो जठरवल्मीकाश्रयेण रोगेण प्रतिदिनं प्रत्यङ्गं निर्वेदाद्देशान्तरं गतः। कस्मिंश्चिन्नगरे भिक्षाटनं कृत्वा महति देवालये कालं यापयति। अथ तत्र नगरे बलिर्नाम राजाऽऽस्ते।

(क) नगरे कः राजा आस्ते ?

(ख) राजपुत्रः कुत्र गतः ?

(ग) राजपुत्रः कथं कालं यापयति ?

(ध) राजपुत्रः प्रत्यङ्गः केन रोगेण क्षीयते ?

(ङ) ''कृत्वा'' इत्यस्य पदस्य धातुं प्रत्ययं च पृथक्कुरुत।

(13) एवमेकावशेष आत्मोऽपि तामेव गतिं सम्भावयन् जीवितनिराशः सिन्धौ निमज्य मर्तुकामोऽमि भूयो जीवनाशया प्रणोदिता परमेश्वरं भूयो भूयः प्रार्थ्यमानोऽकस्माद् दूरादागच्छत् प्रवहणमेकमपश्यम्। शिरःस्थः पटेन च कृत सङ्केततस्थजनावधानमाकृष्य गृहीतसङ्केतैः पोतवाहैः सपदि सम्प्रषितां नावमेकामारुह्य पोतं संप्राप्नुवम्।

(क) सिन्धुवादः किमपश्यत् ?
(ख) तेन केन सङ्केतः कृतः ?
(ग) के सङ्केतं ग्रहीतवन्तः ?
(घ) पोतवाहैः कां सम्प्रेषितम् ?
(ङ) ''निमज्य'' इत्यस्यपदस्य प्रकृतिं प्रत्ययं च पृथक्कुरुत।

(14) आनन्दो ब्रह्मेति व्यजानात्। आनन्दाद्ध्वेव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। आनन्देन जातानि जीवन्ति। आनन्दं प्रयन्त्यभिसंविशन्तीति। सैषा भार्गवी वारुणी विद्या परमे व्योमन् प्रतिष्ठिता। स य एवं वेद प्रतितिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवति। महान् भवति पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान् कीर्त्या।
(क) भूतानि कस्मात् जायन्ते ?
(ख) जातानि केन जीवन्ति ?
(ग) परमे व्योमन् का प्रतिष्ठिता ?
(घ) अन्नवान् कः भवति ?
(ङ) ''खल्विमानि'' इत्यस्य पदच्छेदं कुरुत।

(15) अन्नं न निन्द्यात्। तद्व्रतम्। प्राणो वा अन्नम्। शरीरमन्नादम्। प्राणे शरीरं प्रतिष्ठितम्। शरीरे प्राणः प्रतिष्ठितः। तदेतदन्नमनं प्रतिष्ठितम् स य एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं वेद प्रतितिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवति। महान् भवति प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान् कीर्त्या।
(क) कं न निन्द्यात् ?
(ख) प्राणाः कुत्र प्रतिष्ठिताः ?
(ग) अन्नवान् कः भवति ?
(घ) प्राणे किं प्रतिष्ठितम् ?
(ङ) '' निन्द्यात्'' इत्यस्य धातुं लकारं च लिखत।

(16) अन्नं न परिचक्षीत। तद् व्रतम्। आपो वा अन्नम्। ज्योतिरन्नदम्। अप्सु ज्योतिः प्रतिष्ठितम्। ज्योतिष्यापः प्रतिष्ठिताः। तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितम्। स य एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं वेद प्रतितिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवति। महान् भवति प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान् कीर्त्या।
(क) कं न परिचक्षीत ?
(ख) ज्योतिः कुत्र प्रतिष्ठितम् ?
(ग) अन्नवान् कः भवति ?
(घ) प्रजया किं भवति ?
(ङ) ''अप्सु'' इत्यस्य पदस्य विभक्तिं वचनं च लिखत ?

(17) अन्नं बहु कुर्वीत। तद् व्रतम्। पृथिवी वा अन्नम्। आकाशोऽन्नादः पृथिव्यामाकाशः प्रतिष्ठितः। आकाशे पृथिवी प्रतिष्ठिता। तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितम्। स य

एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं वेद प्रतितिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवति। महान् भवति प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान् कीर्त्या।

(क) किं बहु कुर्वीत ?
(ख) आकाशः कुत्र प्रतिष्ठितः ?
(ग) पृथिवी कुत्र प्रतिष्ठिता ?
(घ) अन्नवान् कः भवति ?
(ङ) ''प्रजया'' इत्यस्य पदस्य विभक्तिं वचनं च लिखत।

(18) न कंचन वसतौ प्रत्याचक्षीत। तद् व्रतम्। तस्माद्यया कया च विधया बह्वन्नं प्राप्नुयात्। आराध्यास्मा अन्नराध्यते। एतद्वै मध्यतोऽन्नराद्धम् मध्यतोऽस्मा अन्नराध्यत। उतद्वा अन्ततोऽन्नराद्धम्। अन्ततोऽस्मा अन्नराध्यते। य एवं वेद।

(क) यया कया च विधया किं प्राप्नुयात् ?
(ख) अन्नं कथं राध्यते ?
(ग) कम् अन्नमित्याचक्षते ?
(ध) किं व्रतं धारणीयम् ?
(ङ) ''बह्वन्नम्'' इत्यस्य पदस्य सन्धि विच्छेदं कुरुत।

(19) तस्य च द्वे दुहितरौ तिष्ठतः। ते च प्रतिदिवसमादित्योदये पितुः पादान्तिकमागत्य नमस्कारं चक्रतुः। तत्र चैकाऽब्रवीत्–'विजयस्व महाराज! वस्य प्रसादात्सर्वं सुखं लभ्यते।' द्वितीया तु–'विहितं भुङ्क्ष्व महाराज!' इति ब्रवीति।

(क) के यौवनस्थे तिष्ठतः ?
(ख) ते किं चक्रतुः ?
(ग) प्रथमा किम् अब्रवीत् ?
(घ) द्वितीया किम् अब्रवीत् ?
(ङ) ''दुहितरौ'' इत्यस्य पदस्य मूलशब्दं विभक्तिं च लिखत।

(20) पुराकिल भगवान् जगदरातीनीश्वरसेतुभेत्रृन् असुरान् जेतुम् इन्द्रादिभ्यो देवेभ्यः शक्तिम् अदात्। तया तेऽसुरान् पराजित्य अमहीयन्त। ततो देवाः स्वसार्थ्यस्वरूपमहिम्ना एव प्राप्तोऽयं विजय इति अभिमेनिरे। अजानतोऽयं भगवान् मिथ्याभिमानापनोदनेनानुगृह्णीयम् इति अद्भुतेन विस्मापनीयेन यक्षरूपेण देवानां पुरः प्रादुर्बभूव।

(क) भगवान् कान् जेतुम् शक्तिम् अददात् ?
(ख) भगवान् केभ्यः शक्तिम् अददात् ?
(ग) भगवान् किमर्थं देवानां पुरः प्रादुर्बभूव ?
(घ) देवाः किं विचिन्त्य अभिमेनिरे ?
(ङ) ''पराजित्य'' इत्यस्य पदस्य प्रकृतिं प्रत्ययं च पृथक्कुरुत।

प्र.15. **अधोलिखितपद्यांशानाम् उत्तराणि लिखित –**
(नीचे लिखे पद्यांशों के उत्तर लिखो–)

(1) यंशैवा समुपासते शिव इति ब्रह्मेति वेदान्तिनो,
ब्रौद्धा बुद्ध इति प्रमाणपटवः कर्तेति नैयायिकाः।
अर्हनित्यथ जैन–शासन–रताः कर्मेति मीमांसकाः
सोऽयं वो विदधातु वान्छितफलं त्रैलोक्यनाथो हरिः।।

(क) कः वाञ्छित फलं विदधातु ?
(ख) प्रमाणपटवः कै सन्ति ?
(ग) हरिं ब्रह्मेति के मन्यन्ते ?
(घ) मीमांसकाः हरिं किं मन्यन्ते ?
(ड) ''त्रैलोक्यनाथः'' इत्यस्य समासविग्रहं कृत्वा समासनाम लिखत ?

(2) ईशावास्यमिदं सर्वं यत्किञ्च जगत्यां जगत्।
तेन त्यक्तेन भुञ्जीथाः मा गृधः कस्यस्विद्धनम्।।

(क) किं मा ग्रधः ?
(ख) सर्वं कस्य आवासः ?
(ग) किम् ईशावस्यम् ?
(घ) केन प्रकारेण भुञ्जीथाः ?
(ड) '' भुञ्जीथाः'' इत्यस्य धातुं लकारं च लिखत ?

(3) सहसा विदधीत न क्रियामविवेकः परमापदां पदम्।
वृणुते हि विमृश्यकारिणं गुणलुब्धाः स्वयमेव सम्पदः।।

(क) सहसा किं न विदधीत ?
(ख) कः परमापदां पदम् ?
(ग) सम्पदः कं वृणुते ?
(घ) विमृश्यकारिणं पुरुषं के वृणुते ?
(ड) ''परमापदाम्'' इत्यस्य पदस्य सन्धिविच्छेदं कुरुत।

(4) परिहरतु भवान् नृपापवादं, न परुषमाश्रमवासिषु प्रयोज्यम्।
नगरपरिभवान् विमोक्तुमेते वनमभिगम्य मनस्विनो वसन्ति।।

(क) भवान् किं परिहरतु ?
(ख) वनमभिगम्य के वसन्ति ?
(ग) आश्रमवासिषु किं न प्रयोज्यम् ?
(घ) मनस्विनः किमर्थं वनमगिम्य वसन्ति ?
(ड) ''परिहरतु'' इत्यस्य पदस्य पदस्य लकारं पुरुषं च लिखत ?

(5) खगाः वासोपेताः सलिलमवगाढो मुनिजनः
प्रदीप्तोऽग्निर्भाति प्रविचरति धूमो मुनिवनम्।
परिभ्रष्टो दूराद् रविरपि च संक्षिप्त किरणो
रथं व्यावर्त्यासौ प्रविशति शनैरस्त शिखरम्।।

(क) के वासोपेताः ?
(ख) के सलिलम् अवगाढः ?
(ग) का भाति ?
(घ) धूमः कुत्र प्रविचरति ?
(ङ) "प्रदीप्तः" इत्यस्मिन् शब्दे कः उपसर्गः ?

(6) भवन्ति नम्रास्तरवः फलोद्गमैः,
नवाम्बुभिर्भूमिविलम्बितो घनाः।
अनुद्धताः सत्पुरुषाः समृद्धिभिः,
स्वभाव एवैष परोपकारिणाम्।।

(क) घनाः कदा भूमिविलम्बिनः भवन्ति ?
(ख) समृद्धिभिः के अनुद्धताः भवन्ति ?
(ग) तरवः कदा नम्राः भवन्ति ?
(घ) फलोद्गमैः के नम्राः भवन्ति ?
(ङं) "एवैषः" इत्यस्य सन्धिविच्छेदं कृत्वा सन्धेः नाम लिखत।

(7) श्रुतिर्विभिन्ना स्मृतयश्च भिन्नाः
नैको मुनिः यस्य वचः प्रमाणम्।
धर्मस्य तत्वं निहितं गुहायां
महाजनो येन गतः स पन्थाः।।

(क) कस्य तत्वं गुहायां निहितम् ?
(ख) कः पन्थाः ?
(ग) के विभिन्नाः ?
(घ) के भिन्नाः ?
(ङ) "गुहायाम्" इत्यस्य पदस्य विभक्तिं वचनं च लिखत।

(8) अभिमत् पुरा भारत भाविभासकः,
स एकलिङ्गस्य सवङ्घ्र्युपासकः।
महाबली दुर्गचित्तौड–शासकः,
प्रतापसिंहः परताप–नाशकः।।

(क) कः एकलिङ्गस्य उपासकः ?
(ख) प्रतापसिंहः कस्य दुर्गस्य शासकः आसीत् ?
(ग) प्रतापः कस्य नाशकः ?
(घ) प्रतापस्य कानि विशेषणानि सन्ति ?

(ङ) ''परतापनाशकः'' इत्यस्य समासविग्रहं कृत्वा समासनाम लिखत ?

(9) अत्स्यामि पत्रपुटके न पुनर्नहेमै,
वत्स्यामि पर्णभवने विजने न हर्म्ये।
स्थास्याम्यहं भुवि तृणासनकेषु तेषु,
न त्वच्छरत्नरचितेषु नृपासनेषु।।

(क) अहं कस्मिन् पात्रे अत्स्यामि ?
(ख) कुत्र वत्स्यामि ?
(ग) भुवि केषु स्थास्यामि ?
(घ) ''स्थास्यामि'' इत्यस्य पदस्य धातुं लकारं च लिखत ?

(10) आचार्यो ब्रह्मणो मूर्तिः पिता मूर्तिः प्रजापतेः।
माता पृथिव्या मूर्तिस्तु भ्राता स्वो मूर्तिरात्मनः।।

(क) ब्रह्मणः मूर्तिः कः ?
(ख) पिता कस्य मूर्तिः ?
(ग) पृथिव्याः मूर्तिः का ?
(घ) आत्मनः मूर्तिः कः ?
(ङ) ''पृथिव्याः'' इत्यस्य पदस्य विभक्तिं वचनं च लिखत।

(11) विषादप्यमृतं ग्राह्यं बालादपि सुभाषितम्।
अमित्रादपि सद्वृत्तममेध्यादपि काञ्चनम्।।

(क) अमृतं कस्मात् ग्राह्यम् ?
(ख) बालादपि किं ग्राह्यम् ?
(ग) सद्वृत्तं कस्मात् ग्राह्यम् ?
(घ) काञ्चनम् कस्मात् ग्राह्यम् ?
(ङ) ''बालात्'' इत्यस्य पदस्य विभक्तिं वचनं च लिखत।

(12) अद्भिर्गात्राणि शुद्ध्यन्ति मनः सत्येन शुद्ध्यति।
विद्यातपोभ्यां भूतात्मा बुद्धिर्ज्ञानेन शुद्ध्यति।।

(क) भूतात्मा काभ्यां शुद्ध्यति ?
(ख) मनः केन शुद्ध्यति ?
(ग) ज्ञानेन का शुद्ध्यति ?
(घ) ''अद्भिः कानि शुद्ध्यन्ति ?
(ङ) '' अद्भिः'' इत्यस्य पदस्य विभक्तिं वचनं च लिखत।

(13) महाकाल–परिभूषित–गेहा लसन्त्यवन्ती प्रीता
कलकलनादैः सिप्रा यस्यां प्रवहति पुण्य– परीता।
कालिदास– बाणादि–कविभिर्गाथा यस्या गीता

नन्दनन्दनेनापि च यस्यां सकला विद्याऽधीता।।

(क) पुण्यपरीता का ?

(ख) अस्याः गाथा कैः कविभिः गीता ?

(ग) अस्यां सकलाविद्यां केन अधीता ?

(घ) के लसन्ति ?

(ङ) ''लसन्त्यवन्ती'' इत्यस्य पदस्य सन्धि–विच्छेदं कृत्वा सन्धिनाम लिखत।

(14) बुद्ध्या भयं प्रणुदति तपसा विन्दते महत्।
गुरुशुश्रूषया ज्ञानं शान्तिं योगेन विन्दति।।

(क) कथा भयं प्रणुदति ?

(ख) तपसा किं विन्दते ?

(ग) ज्ञानं केन विन्दति ?

(घ) शान्तिं केन विन्दति ?

(ङ) ''प्रणुदति'' इत्यस्य पदस्य धातुं लकारं च लिखत।

(15) व्यतिषजति पदार्थानन्तरः: कोऽपि हेतु–
र्न खलु बहिरुपाधीन् प्रीतयः संश्रयन्ते।
विकसति हि पतङ्गस्योदये पुण्डरीकं
द्रवति च हिमरश्मावुद्गते चन्द्रकान्तः।।

(क) चन्द्रकान्तः कदा द्रवति ?

(ख) पुण्डरीकं कदा विकसति ?

(ग) कोऽपि हेतुः पदार्थान् किं करोति ?

(घ) प्रीतयः कान् न संश्रयन्ते ?

(ङ) ''पुण्डरीकम्'' इत्यस्य पर्यायवाचि शब्दं लिखत।

प्र.16 **प्रश्नपत्रे समागतान् श्लोकान् विहाय स्वपाठ्यपुस्तकात् कण्ठस्थीकृतान् सुभाषितश्लोकान् लिखत।**

प्र.17 **अधोलिखितेषु कश्मिंश्चिदेकविषयस्योपरि टिप्पणी कार्या–**
(नीचे लिखे किसी एक विषय पर टिप्पणी लिखो–)

(क)

1. रामायणम्
2. महाभारतम्
3. पुराणसाहित्यम्
4. महाकाव्यपरम्परा

(ख) अश्वघोषः अथवा कालिदासस्योपरि शतशब्देषु टिप्पणी कार्या!

(ग) संस्कृत–गद्यसाहित्य विषये टिप्पणीकार्या–

(घ) संस्कृतस्य पञ्च प्रमुखनाटककाराः तेषां नाटकानां नामानि च लिखत।

प्र.18 **अधेलिखितान् अपठितगद्यांशान् पठित्वा प्रश्नानाम् उत्तराणि लिखत –**
(नीचे लिखे अपठित गद्यांशों को पढकर प्रश्नों के उत्तर लिखो–)

(1) एकः काकः। काकः एकदा वनं गच्छति। तत्र सर्वत्र बहु भ्रमणं करोति। काकः वृक्षं उपवसति, बहूनि फलानि च खादति। तदा काकस्य कृते पिपासा भवति। तस्मिन् काले अकालः भवति। काकः सर्वत्र जलस्य–अन्वेषणं करोति, तथापि जलं न मिलति। काकः बहुचिन्तयति, यदि मम कृते जलं न मिलति तदा मम मरणं भवति। तदा काकः अकस्मादेव एकं घटं पश्यति। काकः शीघ्रं घटस्य उपरि उपविशति, जलं पश्यति, किन्तु घटमध्ये जलम् अल्पं भवति। काकः जलं पातु स्वचञ्चुविस्तारं करोति। परञ्च हा। कष्टं, चञ्चुः जलस्पर्शमपि न करोति। काकः अतीव–चतुरः। सः निराशो न भवति काकः शीघ्रम् एकम् उपायं चिन्तयति। काकः गच्छति चञ्चुविस्तारं करोति चञ्चुमध्ये लघु–लधु पाषाण–खण्डान् स्थापयति'। अनन्तरं घटमध्ये पातयति। फलतः जलम् उपरि आगच्छति। काकः चञ्चुविस्तारं करोति। अनन्तरं सानन्दं जलपानं करोति। गच्छति च।

1. गद्यस्य सारं लिखत ?
2. एकदा काकः कुत्र गतः ?
3. काकः दूरात् किम् अपश्यत् ?
4. काकः किम् अपिबत् ?
5. घटे किम् अल्पम् आसीत् ?
6. उपरिलिखितस्य गद्यांशस्य शीर्षकं दीयताम्।

(2) भारतवर्षे षड्ऋतवः भवन्ति। तेषु वसन्तः ऋतुराजः कथ्यते। चैत्रे वैशाखे च मासयोः ऋतुः भवति। वसन्ते द्वौ प्रमुखौ उत्सवौ भवतः वसन्तोत्सवः होलिकोत्सवः च। वसन्तोत्सवे सर्वत्र प्रमोदो भवति। नराः नार्यः च सर्वत्र गायन्ति नृत्यन्ति। होलिकोत्सवः फाल्गुनमासस्य पूर्णिमायां भवति। हर्षातिरेकेण नराः नार्यः युवानः वृद्धाः बालकाः च प्रसन्नाः भवन्ति। जनाः परस्परं रक्तवर्णं च प्रक्षिपन्ति। द्वेष विस्मृत्य सर्वे परस्परं मिलन्ति।

1. गद्यस्य सारं लिखत ?
2. भारते कति ऋतवः भवन्ति ?
3. वसन्तस्य ऋतुः कदा भवति ?
4. वसन्तोत्सवे किं भवति ?
5. होलिकोत्सवे जनाः किं कुर्वन्ति ?
6. उपरिलिखितस्य गद्यांशस्य शीर्षकं दीयताम्।

(3) विद्याधनं सर्वधनप्रधानम् इति सत्यमेव। विद्याधनस्यैवेदं वैशिष्ट्य यत् सर्वधनं व्ययात् क्षयमाप्नोति, परं विद्याधनं व्ययात् वृद्धिं गच्छति। सञ्चयात् नाशमायाति। उक्तमपि केनचित् –

अपूर्वः कोऽपि कोशोऽयं विद्यते तव भारति।
व्ययतो वृद्धिमायाति क्षयमायाति सञ्चयात्।।

ज्ञानार्थकात् विद्–धातो विद्याशब्दः निष्पन्नः। कस्यचिदपि पदार्थस्य सम्यक्ज्ञानं विद्येति कथ्यते। विद्यया वयं स्वकर्त्तव्यं जानीमः। विद्ययैव धर्मज्ञानं भवति। विद्ययैव मानवः सर्वत्र प्रतिष्ठां लभते।

1. उपरिलिखितस्य गद्यांशस्य शीर्षकं दीयताम्।
2. विद्याशब्दः कस्माद् धातोः निष्पन्नः ?
3. विद्याधनस्य किं वैशिष्ट्यम् ?
4. विद्यया किं लभ्यते ?
5. गद्यस्य सारं लिखत ?

(4) सर्वे जनाः संसारे सुखमिच्छन्ति। सुखं च धनेनैव प्राप्तुं शक्यते। अतः धनोपार्जनस्य आवश्यकता भवति। यस्य समीपे धनं भवति, सः सुखेन शेते। निर्धनं पुरुषं मित्राणि अपि त्यजन्ति। चोर्येण, कपटेन, उत्कोचग्रहणेन च प्राप्तं धनं विनाशकरं भवति। कृषिकर्मणा, व्यापारेण, सेवया, परिश्रमेण च प्राप्तं धनं फलति।

1. उपरिलिखितस्य गद्यांशस्य शीर्षकं दीयताम्।
2. संसारे जनाः किम् इच्छन्ति ?
3. सुखं कथं प्राप्तुं शक्यते ?
4. संसारे कः सुखेन शेते ?
5. धनार्जनस्य सर्वोत्तमः उपायः कः ?
6. गद्यस्य सारं लिखत ?

(5) उद्यमः खलु मानवस्य प्रधानतः बन्धुः। अयम् एव मानवस्य विपत्तिं दूरीकरोति। उद्योगिनं विदेशः स्वदेशः इव भवति। खगाः उद्यमेनैव भोजनं सञ्चिन्वन्ति। पिपीलिकाः उद्योगं कृत्वा अन्नम् एकत्रीकुर्वन्ति। उद्योगी मूषकः विडाली दृष्ट्वा धावति। उद्यमी मृगः धावित्वा आत्मानं रक्षति। उद्योगस्य एषः प्रभावः यत् मानवः अद्य मीनः इव जलमध्ये सञ्चरति, खगः इव आकाशे उत्पतति।

1. उपरिदत्तस्य गद्यांशस्य शीर्षकं दीयताम्।
2. मानवस्य प्रधानतमः बन्धु कः अस्ति ?
3. उद्योगिनं किं स्वदेशः इव भवति ?
4. कीदृशः मूषकः विडालीं दृष्ट्वा धावति ?
5. मानवः अद्य खगः इव कुत्र उत्पतति ?
6. गद्यस्यं सारं लिखत ?

(6) महात्मागांधी भारतस्य राष्ट्रपिता कथ्यते। अस्य जन्म गुर्जरप्रदेशस्य पोरबन्दराख्ये नगरे अभवत्। यदाऽयं त्रयोदशवर्षदेशीयस्तदैव 'कस्तूरबा' इति नाम्ना कन्यया सह विवाहितो जातः। कुशाग्रबुद्धिरयं विधिशास्त्रस्योच्चशिक्षां प्राप्तुं विदेशं गतः।

1. अस्य गद्यांशस्य समुचितं शीर्षकं लिखत।
2. महात्मागांधी कस्य राष्ट्रपिता कथ्यते ?
3. अस्य जन्म कुत्राभवत् ?
4. सः शिक्षां प्राप्तुं कुत्र गतः ?
5. गद्यस्य सारं लिखत ?

(7) भारतस्य उत्तरायां दिशि महोन्नतः पर्वतराजः हिमालयः वर्तते। सः उत्तरदिशि प्रहरी इव रक्षति। हिमालयः भारतदेशस्य समृद्धः भूभागः अस्ति। अस्मात् पर्वतात् नद्यः निस्सरन्ति देशस्यविशालं भूभागं सिञ्चन्ति च।

1. अस्य गद्यांशस्य समुचितं शीर्षकं लिखत।
2. भारतस्य उत्तरायां दिशि कः वर्तते ?
3. प्रहरी इव भारतं कः रक्षति ?
4. भारतदेशस्य समृद्धः भूभागः कः अस्ति ?
5. गद्यांशस्य सारं लिखत ?

(8) संसारे अनेकेषां दुःखानां मूलकारणम् अज्ञानम् एव। अज्ञानात् एव समाजे नानाविकारणां जन्म भवति। हिंसाभ्रष्टाचारादयः ये उपद्रवाः अस्मान् पीड्यन्ति, तेषां मूंले अशिक्षा एव वर्तते। वयं शिक्षायाः प्रकाशेन अज्ञानस्य अन्धकारं हर्तुं सज्जाः भवेम।

1. उपरिलिखितस्य गद्यांशस्य शीर्षकं दीयताम्।
2. दुःखानां मूलकारणं किम् ?
3. समाजे अनेके विकाराः कथं जायन्ते ?
4. के उपद्रवाः अस्मान् पीड्यन्ति ?
5. अज्ञानस्य अन्धकारं हर्तुं वयं किं कुर्याम ?

(9) प्राचीनकाले स्त्रीशिक्षायाः अतीव महत्त्वमासीत्। यवनशासकानां शासनकाले स्त्रीणां शिक्षा परिसमासा। आङ्ग्लीयानां शासनकाले भारतीयाः उच्चशिक्षायै विदेशं अगच्छन्। तत्रत्यानां सर्वतोमुखीम् उन्नतिं विलोक्य ते विस्मिता आसन्। महान् सुधारकः राजा राममोहनरायः स्त्रीशिक्षायाः प्रबलसमर्थकः आसीत्। अस्माकं धर्मसुधारकः स्त्रीशिक्षायै अनेकाः संस्था स्थापिताः तासु सहस्त्रशः कन्याः शिक्षाम् अलभन्त।

1. अस्य गद्यांशस्य शीर्षकं लिखत।
2. स्त्रीणां शिक्षा कदा परिसमाप्ता ?
3. स्त्रीशिक्षायाः कः प्रबलसमर्थकः आसीत् ?
4. धर्मसुधारकैः स्त्रीशिक्षायै किं कृतम् ?

5. गद्यांशस्य सारं लिखत ?

प्र.19 स्वस्य प्राचार्यस्य कृते दिवसत्रयाणां अवकाशार्थं प्रार्थना–पत्रं लिखत।

अथवा

स्वस्य पितुः कृते स्वसमाचारान् दातुं–पत्रं लिखत।

अथवा

स्वस्य मित्रस्य कृते स्वभगिनी विवाहस्य निमन्त्रण–पत्रं लिखत।

प्र.20 **अधोलिखितेषु कस्यचिदेकस्य विषयस्योपरि शतशब्देषु संस्कृते निबन्धं लिखत– (नीचे लिखे हुए किसी एक विषय पर संस्कृत भाषा में सौ शब्दों में निबन्ध लिखो–)**

1. कालिदासः
2. संस्कृतभाषा
3. संस्कृतसाहित्येतिहासः
4. छात्रजीवनम्
5. मम दिनचर्या
6. सदाचारः
7. परोपकारः
8. विद्या
9. अस्माकं देशः